

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Joseph Scharbert, Prolegomena eines Alttestamentlers zur Erbsündenlehre. Herder-Freiburg- Basel-Wien 1968. Σελ. 128.

Ἐν τῇ μετὰ χεῖρας ἀξίᾳ πολλῆς προσοχῆς πραγματεία τοῦ μέχρι τινὸς πρυτάνεως τῆς ἐν Freising ρωμαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου ἐκλεγέντος ἐγκρίτου παλαιοδιαθηκολόγου κ. J. Scharbert, περιληφθεῖσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Karl Rahner καὶ H. Schlier ἐκδιδομένην σειρὰν Questiones disputatae, ἐξετάζεται τὸ βασικώτατον ὅσον καὶ ἐπίμαχον βιβλικὸν ζήτημα τοῦ κληρονομικοῦ ἁμαρτήματος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Π. Διαθήκης. Ὡς βάσις τῆς πραγματείας ταύτης ὑπόκειται διάλειξις τοῦ συγγραφέως ἐν Würzburg ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος, εὐρισκομένου ἤδη εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς θεολογικῆς συζητήσεως καὶ συνταράσσοντος ἐπ' ἐσχάτων τὸν ρωμαιοκαθολικὸν θεολογικὸν κόσμον. Ὁ κ. Scharbert δηλοῖ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου τούτου, ὅτι δὲν προτίθεται ἐνταῦθα νὰ ἐξαντήσῃ τὸ ἐν λόγῳ θέμα, ἀλλὰ «νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τινων σημείων παραβλεπομένων συνήθως ἐν τῇ σχετικῇ συζητήσει ἢ μὴ ἀρκοῦντως ἐξεταζομένων ἐν αὐτῇ», παραπέμπει δὲ τὸν ἀναγνώστην, πρὸς πληρέστερον κατατοπισμὸν αὐτοῦ, εἰς ἄλλας σχετικὰς ἐργασίας αὐτοῦ. Ἡ πραγματεία αὕτη διαιρεῖται εἰς ὀκτὼ κεφάλαια, ἐν τῷ α' τῶν ὀποίων (σελ. 9-21) κατατοπίζεται ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς διεξαγομένης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συζητήσεως συστηματικῶν θεολόγων καὶ ἐρμηνευτῶν τῆς Γραφῆς, καταστάσεως χαρακτηριζομένης διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς ἐπὶ τῆς Κ. Διαθήκης (Ρωμ. ε'), παραθεωρουμένης τῆς Παλαιᾶς καὶ δὴ τοῦ Γενέσεως γ' καὶ τοῦ Ψ. ν' 7 καὶ ἀμφισβητουμένης τῆς βιβλικῆς θεμελιώσεως τοῦ σχετικοῦ δόγματος. Ἐν μὲν τῷ β' κεφαλαίῳ (σ. 22-30) παρακολουθεῖται ἡ ἰδέα τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ περιβάλλοντι τῆς Παλ. Διαθήκης, ἐν δὲ τῷ γ' κεφ. (σ. 31-44) ἀνιχνεύεται ἡ νοοτροπία τοῦ ἀρχαιότερου Ἰσραὴλ καὶ ἐξετάζεται κατὰ τὴν περίοδον τοῦ νομαδικοῦ καὶ ἡμινομαδικοῦ βίου του, ἐν τῷ δ' κεφ. (σελ. 45-59) αἱ περὶ ἁμαρτίας ἀντιλήψεις τοῦ Ἰσραὴλ πρὸ τοῦ Ἰαχβιστοῦ ἐποχῆς. Ἐν τῷ ε' κεφ. ἀνακρίνονται αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις αὐτοῦ τοῦ Ἰαχβιστοῦ θεωρουμένου ὑπὸ τοῦ κ. Scharbert ὡς τοῦ πρώτου θεολόγου τοῦ ἐκλαμβάνοντος τὴν ἁμαρτίαν ὡς πανανθρώπινον φαινόμενον (σελ. 60-77). Ἐν τῷ ζ' κεφ. ἐξετάζεται ἡ παρὰ τῷ Ἰσραὴλ σχέσις τῆς κληρονομικῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν γενικὴν ἁμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου (σ. 78-93) ἐν τῷ ζ' κεφ. ἡ παρὰ τῷ Ἰσραὴλ ἐπάνοδος τῆς Ἰαχβιστικῆς περὶ σωτηρίας ἀντιλήψεως (σ. 94-107) καὶ ἐν τῷ η' κεφ. ἐκτίθενται τὰ πορίσματα τῆς ὅλης ἐρεῦνης καὶ τὰ παραμείνοντα ἀνοικτὰ ζητήματα (σ. 108-117), ἀποκρουομένης ὅμως πάσης προσπαθείας συσκοτίσεως τῆς μονολιθικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἰσραὴλ περὶ τῆς κληρονομικῆς ἐνοχῆς τῆς εὐθύνης, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς προσαρμογῆς τῆς πίστεως ταύτης πρὸς τὰς συγχρόνους ἀντιλήψεις περὶ ἀνθρώπου καὶ κόσμου, εἰς βάρος τοῦ κύρους τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τῆς Π. Διαθήκης. Ἡ πολὺ ἐνδιαφέρουσα πραγματεία κατακλείεται διὰ πινάκων, συντημήσεων, βιβλικῶν χωρίων καὶ συγγραφῶν.

Hans Gonnemann, Grundriss der Theologie des Neuen Testaments.
Chr. Kaiser Verlag. München 1968 S. 407.

Μετὰ δεκαπενταετῆ κυριαρχίαν παρὰ τῶ προτεσταντικῷ κόσμῳ τῆς Βιβλικῆς θεολογίας τῆς Κ. Διαθήκας τοῦ R. Bultmann ἐμφανίζεται κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ μετὰ χεῖρας περισπούδαστον ἔγχειρδιον τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας τῆς Κ.Δ. τοῦ καθηγητοῦ κ. Gonnemann, συντηρητικωτέρων μὲν ἐκείνου ἀρχῶν, τοῦ ὁποίου ὅμως ὁ συγγραφεὺς, ἀποδεχόμενος ὅτι τὸ σχετικὸν ἔργον τοῦ Bultmann θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρὸν νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἀναγνωρίζει τὴν μερικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔργον, πάντως ὅμως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀλλαγῆς ἀπὸ τῶν κινδύνων τῆς ἱστοριοκρατίας. Μετὰ τὰ π ρ ο λ ε γ ὀ μ ε ν α, ἐν οἷς καθορίζεται ἡ θέσις τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος ἔργου ἔναντι τῶν παρελθουσῶν καὶ τῶν συγχρόνων κατευθύνσεων τῆς ἐπιστήμης τῆς Θεολογίας τῆς Κ.Δ. (σ. 1-16), ἔπεται ἡ ε ι σ α γ ω γ ῆ, ἔνθα ἐξετάζεται τὸ τε κύριον πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης ταύτης ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ τὸ ἐλληνιστικὸν καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συντάχθη ἡ Κ. Διαθήκη (σ. 19-42). Ἐπακολουθοῦσι τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ κήρυγμα τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς Ἐκκλησίας» Ἰ κύριον μέρος τοῦ ἔργου (σ. 45-114), τὸ Π μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ συνοπτικὸν κήρυγμα (σ. 115-174), τὸ μέγιστον πάντων ἸΙI μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ θεολογία τοῦ Παύλου» (σ. 175-316), τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ μετὰ τὸν Παῦλον ἐξέλιξις» ἸV μέρος (σ. 317-350) καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἰωάννης» V κύριον μέρος (351-390). Τὸ δὲ ὅλον ἔργον καταλείεται διὰ τριῶν πινάκων συγγραφέων, πραγμάτων καὶ χωρίων (σελ. 391-407). Ὁ συγγραφεὺς τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λεγομένης Διαλεκτικῆς Θεολογίας, κινεῖται, ὡς οἷόν τε σταθερῶς, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἱστοριοκρατίας, ὡς εἴπομεν, εἰς ἣν δουλεύει καὶ ὁ Bultmann, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ παρόντος ἔργου στηριζομένου ἐπὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ὑψωθέντος Κυρίου Ἰησοῦ τοῦ ἀπὸ Ναζαρέτ, ταυτότητος διαπιστωμένης ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς ἐνδελεχοῦς ἐρεύνης τῶν θεμάτων τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, χωρὶς νὰ ἀσχολῆται εἰδικώτερον περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ λεγομένου ἱστορικοῦ Ἰησοῦ. Πάντως ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου τούτου κατατοπίζεται ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῆς ὀπωσδήποτε νηφαλίας ἐρεύνης τοῦ συγγραφέως, μὴ παραλείποντος νὰ κατατοπίζῃ τὸν ἀναγνώστην ἐπὶ τῆς σοβαρότητος τῶν προβλημάτων καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐρεύνης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν σχετικῶν ὑπερβασιῶν τῆς ἱστοριοκρατίας. Οὕτως ἡ περὶ τὴν Θεολογίαν σπουδάζουσα προτεσταντικὴ, ἔτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ σπουδάζουσα νεολαία, θὰ προφυλάττηται ἀπὸ τῶν κινδύνων τοῦ μονοπωλίου τῆς ἐλευθεριαζούσης Βιβλικῆς θεολογίας τοῦ Bultmann, τῆς ὁποίας ἡ ἐπήρεια ἔχει πρὸ πολλοῦ ἐξέλθει τῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας. Χάριτες ὅμως πολλαὶ ὀφείλονται καὶ εἰς τὸν πράγματι χριστιανικὸν ἐκδοτικὸν ἐν Μονάχῳ οἶκον τοῦ Christian Kaiser, περιλαβόντα εἰς τὰς ἐκδόσεις του καὶ τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἔργον.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Robert E. Carter. Codices Chrysostomici Graeci. I Britanniae et Hiberniae. Descripsit Michel Aubineau. Pages XXVI+311.

II Germaniae. Descripsit Robert E. Carter p. Pages 100. Éditions du Centre de la Recherche Scientifique. Paris 1968.

Εἶναι γνωστὴ ἡ μετὰ τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἐπιστήμης ἀμιλλα τοῦ διαφέροντος περὶ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου, τῆς ὁποίας δεῖγμα εἶναι καὶ οἱ ἀνωτέρω σημειωθέντες δύο ἀπὸ ἐκδοθέντες ἐν Ἡεραιότης λαμπροὶ τόμοι. Ἐν μὲν τῷ Ι τόμῳ ὀφειλομένῳ εἰς τοὺς μόχθους τοῦ κ. M. Aubineau, ἀνήκοντος εἰς

τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ἐν Παρισίοις α' Ἐθνικοῦ κέντρου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης), εὔρηται ἀποτεθσαυρισμένα αἱ σχετικαὶ ἔρευναι τῶν ἐν Βρεταννίᾳ καὶ Ἰρλανδίᾳ ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδικῶν τῶν Χρυσόστομειῶν ἔργων, τῶν σχετικῶς καὶ πολυαριθμοτέρων, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι (1630) εὑρίσκονται ἐν Ὁξφόρδῃ, 770 ἐν Λονδίῳ, 320 ἐν Cambridge καὶ ἄλλοι 150 διεσπαρμένοι εἰς διαφόρους πόλεις, οἵτινες καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Savile, τοῦ Fronton du Duc, τοῦ Montfaucon καὶ τοῦ Migne. Μετὰ τὸν πρόλογον καὶ τὴν εἰσαγωγὴν (σ. XIII-XXII) καὶ τὴν βιβλιογραφίαν (σ. XXIII-XXV), ἐπακολουθεῖ ὁ κατάλογος τῶν κωδικῶν (61-252), παράρτημα ἔργων ἀποδιδομένων εἰς τὸν Χρυσόστομον καὶ παρατιθεμένων κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν (σ. 253-266) καὶ πίναξ ἔργων περιληφθέντων εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Migne ἢ παραλειφθέντων ἐξ αὐτῆς καὶ περιλαμβανομένων εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ H. Savile ἐν Ὁξφόρδῃ ἢ ἀνεκδότων ἢ σπανίων, παρατιθεμένων κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν (σ. 267-307) καὶ τέλος πίναξ τῶν ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἔργῳ περιεχομένων (σ. 309-311).

Ἐν δὲ τῷ II τόμῳ (σ. 1-100), ὀφειλομένῳ εἰς τὸν κ. Rob. Carter, περιέχονται ἔρευναι κωδικῶν ἀποκειμένων ἐν διαφόροις βιβλιοθήκαις τῆς Γερμανίας καὶ ἐπίσης περιληφθέντων εἴτε ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Migne ἢ τοῦ Savile ἢ ἀνεκδότων κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν.

Ἄμφοτεροὶ οἱ τόμοι ἀποτελοῦσι σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν χειρογράφων τοῦ μεγάλου Ἑλληνικοῦ πατρὸς καὶ ὀφείλονται πολλὰ χάριτες εἰς τοὺς συγγραφεῖς αὐτῶν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Sources Chrétiennes. Les Éditions du Cerf. Paris.

Nicolas Cabasilas Explication de la Divine Liturgie. Traduction et notes de Sévèrien Salaville. 2e Édition muni du texte Grec, revue et augmentée par René Bornert, Jean Guillard, Pierre Périchon 1967. Pages 405. 1967.

Ἡ μετὰ χεῖρας νέα ἔκδοσις τῆς περιζητήτου Θείας Λειτουργίας τοῦ Νικολ. Καβάσιλα (α' ἡμίσεος τοῦ ἰδ' αἰῶνος) ἐφοδιασμένη καὶ διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου καὶ ἀναθεωρημένη καὶ ἠύξημένη ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων Γάλλων λογίων, προλογιζομένη δὲ ὑπὸ διευθυντοῦ τῆς ὅλης σειρᾶς πατρὸς Claude Mondésert, τοῦ πρώτου ἐκδότου, γνωστοτάτου καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας λογίους, ἐπιφανοῦς βυζαντινολόγου πατρὸς Salaville ἀποβιώσαντος τὸ 1965.

Jean Chrysostome, A une Jeune veuve sur le mariage unique. Introduction, traduction et notes par Bernard Grillet. Texte Grec établi et présenté par Gerard Etthnger. 1968. Pages 213.

Sulpice Sévère, Vie de Saint Martin, Tome I. Introduction, texte et traduction par Jacques Fontaine. 1967. Pages 347. II Commentaire par J. Fontaine. 1968. Pages 353-894.

Rufin d' Aquilèe, Les Bénédictiones des Patriarches. Introduction, texte Latin, Notes et Commentaire par Manlio Simonetti. Traduction de H. Rochais revue par P. Antin. 1968. P. 165.

Éphrem de Nisibe. Hymnes sur le Paradis. Traduction du Syriac par René Lavenant. Introduction et notes par Francois Graffin. 1968. Pages 210.

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν Σύρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οὗ τὰ ἔργα εἶχον μεταφρασθῆ ἤδη ζῶντος τοῦ συγγραφέως καὶ ἐλληνιστὶ καὶ ἀρμενιστὶ καὶ αἰθιοπιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ σλαβωνιστὶ κλπ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Theologische Bucherei. Neudrucke und Berichte aus dem 20 Jahrhundert
38. Systematische Theologie. Heidegger und die Theologie. Herausgegeben
von Gerh Noller. Chr. Kaiser. Verlag. München. 1967. Σελ. 343.

Ἐν τῷ μετὰ χειρας λίαν ἐνδιαφέροντι τεύχει τῆς γνωστῆς σειρᾶς θεολογικῶν ἐκδόσεων τοῦ 20 αἰῶνος ἀναδημοσιεύονται διάφοροι θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι ἀναφερόμεναι εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἐγκρίτου ὑπαρξιστοῦ φιλοσόφου Heidegger μετὰ τῆς συγχρόνου θεολογίας. Τὸ τεῦχος τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων, ὧν προτάσσεται ἐκτενὴς πρόλογος. Ἐν μὲν τῷ πρόλόγῳ (σ. 7-29) γίνεται γενικὴ ἐπισκόπησις τῶν σχέσεων μεταξὺ ὑπαρξισμοῦ καὶ θεολογίας, αἵτινες ἐκτίθενται λεπτομερέστερον ἐν τοῖς ὡς ἄνω δυσὶ τμημασιν, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῆς διὰ τῆς «θεολογίας τῆς κρίσεως» ἐγκαινισθείσης ἐποχῆς (1920 καὶ ἐξῆς), μεθ' ἣν ἐπηρεασθῆσεν «ἡ θεολογία τῆς ὑπάρξεως» καὶ «ἡ θεολογία τῆς ἀπομυθοποιήσεως». Ἐν τῷ I τμήματι ἀναδημοσιεύονται πραγματεῖαι τοῦ Gerhard Kuhlmann (Περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως), σελ. 33-58), τοῦ Karl Heim (Ὄντολογία καὶ Θεολογία, σ. 59-71), Rud. Bultmann (Ἡ ἱστορικότης τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ πίστις, σ. 72-94). K. Löwith (Φαινομενολογικὴ Ὄντολογία καὶ προτεσταντικὴ Θεολογία, σ. 95-124), Emil Brunner (Θεολογία καὶ Ὄντολογία, σ. 125-135), Ernst Fuchs (Θεολογία καὶ Μεταφυσική, σ. 139-146) καὶ W. Link (Σύνδεσις, προκατανόησις καὶ τὸ ζήτημα τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας, σ. 147-196.). Ἐν δὲ τῷ II τμήματι περιέχονται αἱ ἐπόψεις τοῦ Karl Barth περὶ Θεοῦ καὶ τῆς μηδαμινότητος (σ. 197-224), Ulrich Luck περὶ τοῦ προβλήματος τῶν ὄντολογικῶν συνοπτικῶν τῆς ὑπαρξιστικῆς ἐρμηνείας (σ. 226-249), Helmut Franz περὶ τῆς σκέψεως τοῦ Heidegger καὶ τῆς θεολογίας (σ. 249-289), Gerhard Noller περὶ ὄντολογικῶν καὶ θεολογικῶν προσπαθειῶν πρὸς ὑπερνίκησιν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως (σ. 290-315) καὶ Hans Jonas περὶ Heidegger καὶ τῆς θεολογίας (σ. 316-340), μεθ' ἧς ἐπακολουθεῖ χρησιμωτάτη ἐπίτομος βιβλιογραφία (σ. 341-343). Διὰ τῆς ὡς ἄνω παραθέσεως τῶν περιεχομένων ἐμφαίνεται ἤδη ἡ ἐπίκαιρος σπουδαιότης τοῦ ἔργου τούτου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

C. J. Bleeker, Christ in Modern Athens. London. A. R. Moubray and Co
1966. Σελ. 152.

Ἐν τῷ κάπως παραδόξῳ τὸν τε τίτλον καὶ τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ἐνδιαφέροντι μετὰ χειρας βιβλίῳ τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Amsterdam καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Φαινομενολογίας τῆς θρησκείας ὑποδεικνύεται ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀντιμετώπισις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ καὶ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκευμάτων. Αἱ νεώτεροι Ἀθῆναι, περὶ ὧν ὀμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς, συμβολίζουσιν ἀπλῶς τὸν νεώτερον κόσμον μετὰ τοῦ ὑλιστικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκευμάτων ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφορᾷ καὶ αὐτὸν ἐμμέσως καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, ὑποδεικνυομένου οὕτω τοῦ παγκοσμίου καθήκοντος τοῦ συγχρόνου Χριστιανισμοῦ, ἐφ' ὅσον οὗτος ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπιβίωσιν αὐτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ἐμφορεῖται σεβασμοῦ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, εἶναι δὲ γνώριμος εἰς αὐτὸν καὶ ἡ θεολογία τοῦ K. Karl Barth καὶ τοῦ ἐγκρίτου Ὀλλανδοῦ χριστιανοῦ θρησκευτολόγου καὶ θεολόγου Hendrik Kraemer, ὡς καὶ τοῦ Ἀγγλικανοῦ οἰκουμενιστοῦ ἐπισκόπου Stephen Neill, ἀλλ' ἀπεκδέχεται ἐκ μέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ κατανόησιν τῆς παγκοσμίου ἀποστολῆς αὐτοῦ, συμφώνως μὲν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς περὶ ζύμης παραβολῆς τοῦ Κυρίου, ἀνευ ὁμῶς ἀναγνωρίσεως τοῦ θεανδρικοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Novum Testamentum, An international Quarterly for New Testament and Related Studies. Vol. X, Fasc 2/3) April /July 1968.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας τεύχει τοῦ γνωστοῦ διεθνοῦς τούτου περιοδικοῦ διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Κ. Διαθήκης περιέχονται τὰ ἐξῆς πολὺ ἐνδιαφέροντα μελετήματα: *Herold Weiss, History and a Gospel, A. M. Honore, A Statistical Study of the Synoptic Problem, E. W. Danker, Double entendre in Mark XIII 9, J. Jervell, Paulus - der Lehrer Israels, K. Romanuk, Les motifs parénétiques dans les écrits Pauliens, G. Howard, Hebrews and the Old Testament Quotations, Joachim Rohde, Häresie und Schisma im I Clemensbrief, Christine Michaelis, Über die 4 ersten Seligpreisungen in Math V 3-6 etc. καὶ Ursula Treu, Amos VII 14.*

Π. Ι. ΜΙΠΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἄθανασιου Ἀρβανίτου, Ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς καὶ ἡ Συριακὴ Ἐκκλησία τοῦ Μαλαμπάρ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῷ παρόντι, Ἀθήναι 1962, σ. 245, σχ. 8ον. — Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία, Ἀθήναι 1965, σ. 124, σχ. 8ον. — Ἐπίτομος Ἱστορία Συροακωβιτικῆς, Ἀρμενικῆς καὶ Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1967, σ. 127, σχ. 8ον. — Βιβλιογραφία Ἑλασσόνων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, Ἀθήναι 1967, σ. 83, σχ. 8ον. — Ἱστορία τῆς Ἀσσυριακῆς Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1968, σ. 321, σχ. 8ον.

Συνεχίζοντες τὴν παρουσίαν τῶν προπαρασκευαστικῶν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου ἐργασιῶν ὑπὸ ὀρθοδόξων θεολόγων, ἀναλύομεν κατωτέρω διὰ βραχέων σειρὰν ὁμοίων ἐργασιῶν τοῦ διδάκτορος τῆς Θεολογίας - καθηγητοῦ κ. Ἀθανασίου Ἀρβανίτου, ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀρξάμενον ἤδη ἀνεπισήμως θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀρχαίων ἐλασσόνων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς δὲ ἀποτελοῦσιν ἀξιολογωτάτην προσφοράν, ἅτε προσφέρουσαι πολύτιμα στοιχεῖα, ἄγνωστα εἰς τοὺς πολλοὺς παρ' ἡμῖν περὶ τῶν ἐλασσόνων τούτων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἐξ ὄλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἴστανται ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ι. Ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς καὶ ἡ Συριακὴ Ἐκκλησία τοῦ Μαλαμπάρ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῷ παρόντι.

Ἡ παρούσα ἐργασία, οὕσα διδακτορικὴ διατριβὴ ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ὧν προτάσσονται πρόλογος (σ. 7-8), ἐκτενὴς βιβλιογραφία (σ. 9-16) καὶ εἰσαγωγή, διακρινομένη εἰς δύο, ὑπὸ τὰς ἐπιγραφάς: Α' Αἱ Ἰνδίαὶ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ (σ. 17-19) καὶ Β' Μαλαμπάρ - Χώρα, Λαὸς (σ. 20-23), περιλαμβάνουσα δὲ καὶ χάρτην τοῦ Μαλαμπάρ μετὰ τῶν κυριωτέρων κέντρων τῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας (σ. 21).

Τὸ πρῶτον μέρος (σ. 27-94) φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: Τὰ περὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ εἰς Ἰνδίας καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἴδρυσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐν αὐταῖς, διαιρεῖται δὲ εἰς τρία κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ (σ. 27-37), γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἀποκρύφων Πράξεων τοῦ Θωμᾶ, αἵτινες εἶναι «ἡ ἀρχαιότερα διήγησις περὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τοῦ Θωμᾶ ἐν Ἰνδίαις», τοῦ τόπου συγγραφῆς, τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Πράξεων τοῦ Θωμᾶ. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, φέρονται τὴν ἐπιγραφὴν: Ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς ἐν Ἰνδίαις, (σ. 37-59), ἐξετάζονται α) μαρτυρία ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, β) Μαρτυρία περὶ τῆς υπάρξεως κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἰνδίαις, συνδεμένης κατὰ τινὰ τρόπον

μετὰ τοῦ Θωμᾶ, γ) Τοπικαὶ παραδόσεις τῶν Ἰνδιῶν περὶ τῆς μεταβάσεως εἰς αὐτὰς τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ, καὶ δ) μαρτυραὶ περὶ τῆς εἰς Ἰνδίας μεταβάσεως τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, ἐπιγραφομένῳ: Δυνατότης μεταβάσεως τοῦ Θωμᾶ εἰς Ἰνδίας (σ. 60-94), ὁ σ. ὀμιλεῖ α) περὶ τῆς Συρίας καὶ τῶν Βορειοδυτικῶν Ἰνδιῶν γενικῶς, β) περὶ τοῦ Γουνδαφόρου, ὡς προσώπου ἱστορικοῦ, γ) περὶ τοῦ Θωμᾶ εἰς τὰς Βορείους Ἰνδίας, τοῦ σ. δεχομένου ὅτι «ἐν ἀποστολικῶν ταξείδιον τοῦ Θωμᾶ εἰς τὰς βορείους Ἰνδίας ἐμφανίζεται ὡς πολὺ εὐλογον καὶ εὐκολον συγχρόνως» (σ. 85), καὶ δ) περὶ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ ἐν Ἐδέσση, ὡς μαρτυρίας μεταβάσεως τούτου εἰς Ἰνδίας.

Τὸ δεύτερον μέρος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: Ἡ ἱστορία τῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας τοῦ Μαλαμπάρ (σ. 97-245), διαιρεῖται δὲ εἰς ἕξ κεφάλαια (κεφ. Δ'-Θ'). Τὸ τέταρτον κεφάλαιον (πρῶτον τοῦ β' μέρους) (σ. 97-103) ἐπιγράφεται: Συριακὴ Ἐκκλησία-Ἐδέσσα, καὶ παρέχει γενικὰς τινὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐκεῖ χριστιανικῆς Ἐκκλησίας (σ. 104-115). Τὸ πέμπτον κεφάλαιον παρέχει πληροφορίας περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Μαλαμπάρ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ τοῦ Νεστοριανισμοῦ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Μαλαμπάρ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τὸ ἕκτον κεφάλαιον (σ. 116-203) ἔχει τὰς ἐπιγραφάς: Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Μαλαμπάρ κατὰ τὴν Πορτογαλικὴν κυριαρχίαν, ἢ ἐν Diamper Σύνοδος (ἐνσαῦθα περιλαμβάνονται λίαν ἐνδιαφέροντα περιστατικὰ τῆς ἐν ἔτει 1599 συνελθούσης ἐν Diamper Συνόδου, δι' ἧς οὐσιαστικῶς ὑπετάγη ἡ Μαλαμπαρὶνὴ Ἐκκλησία εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ὁμολογία πίστεως ἐγκριθεῖσαι κατὰ τὴν Σύνοδον ταύτην), Ἰησοῦται καὶ Καρμελίται ἐν Μαλαμπάρ, οἱ Ἰακωβίται ἐν Μαλαμπάρ, Ἀγγλικανοὶ Ἱεραπόστολοι καὶ Συριακὴ Ἐκκλησία, κρίσεις καὶ παρατηρήσεις συγγραφέων, Συροαγγλικανοὶ καὶ Μαρθωμικὸν Σχίσμα, Τὰ σχίσματα τοῦ Ῥίκου καὶ τοῦ Μέλλου καὶ αἱ τάσεις πρὸς αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Τὸ ἕβδομον κεφάλαιον (σ. 204-212) ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν ἐν Μαλαμπάρ Ἰακωβιτικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' καὶ ἀρχὰς τοῦ Κ' αἰῶνος, ὡς καὶ τὴν ὀριστικὴν διάσπασιν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν δημονοφυσίαν τῆς Συρορθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ἄκολουθοῦν λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν Ἀντιακαληθονείων ὄγδοον κεφάλαιον (σ. 219-235) ἀναφέρεται εἰς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐν Μαλαμπάρ Ἰακωβιτικῆς Ἐκκλησίας, τὴν λατρείαν αὐτῆς καὶ τὰς ἰσχυρούσας ἐκκλησιαστικὰς καὶ κανονικὰς ἀρχὰς καὶ διατάξεις ἐν αὐτῇ. Τέλος ἀκολουθεῖ τὸ ἕνατον κεφάλαιον, δι' οὗ καὶ κατακλείεται τὸ ὅλον βιβλίον, διαλαμβάνον περὶ τῶν Ὀρθοδόξων ἐπαφῶν μετὰ τῆς «Συριακῆς Ὀρθοδόξου» Ἐκκλησίας τῶν Νοτίων Ἰνδιῶν (σ. 235-245), καὶ δὴ ἐπισκέψεων τινῶν ἐκπροσώπων τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὴν Ν. Ἰνδίαν, δημοσιευομένης καὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν ἀπέστειλε 1956 πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν ὁ Καθολικὸς Μάρ Βασίλειος ὁ Β'.

II. Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία. Ἡ ἐξ 124 σελίδων μελέτη αὕτη διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια, προτασσομένων βραχυτάτων προλόγου (σ. 7-8) καὶ εἰσαγωγῆς (σ. 9-10). Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (σ. 11-48) καὶ ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ γίνεται γενικῶς λόγος περὶ τοῦ ἀρχηγόνου Κοπτικοῦ Χριστιανισμοῦ (σ. 11-14), σημειουμένου ὅτι «ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη μεταξὺ τῶν Κοπτῶν ὑπὸ διωκομένων καὶ ἐξορίστων χριστιανῶν κατὰ τοὺς μεγάλους διωγμοὺς» καὶ ὅτι «περὶ τὰ τέλη τῆς Γ' ἐκατονταετηρίδος ἡ πλειονότης τῶν Ἰθαγενῶν Αἰγυπτίων» ἦτο χριστιανικῆς ἐκτίθενται ἡ Μονοφυσιτικὴ ἕρις ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος, ὁ Μονοφυσιτισμὸς ἐπὶ Ἰουστινιανῶν Α' καὶ Ἰουστινιανῶν καὶ Ἐνδομονοφυσιτικαὶ χριστολογικαὶ διαφοραὶ, ἐν συνεχείᾳ δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν Κοπτῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανῶν Β' μέχρι τῆς Περσικῆς κατακτήσεως καὶ τῶν Περσῶν καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Ἐκκλησία ἐν δεσμοῖς (σ. 49-75) περιέχονται αἱ παράγραφοι: Οἱ Κόπται ὑπὸ τοὺς Ἀραβὰς καὶ ὑπὸ τοὺς Τούρκους, νεώτεροι

χρόνοι, Κοπτική Ἐκκλησία καὶ Ῥώμη, Προτεσταντικαὶ Ἱεραποστολαί, ὡς καὶ Σχέσεις Κοπτῶν καὶ Ὀρθοδόξων. Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον, ἐπιγραφόμενον: Σύγχρονος κατάστασις (σ. 76-106) μετὰ γενικὰ τινὰ διαλαμβάνει τὰς ἐξῆς παραγράφους: Διοικήσεις, δογματικὴ διδασκαλία, Κανὼν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Κανονικὸν Δίκαιον, Θεία Λατρεία, ἔνθα ἐξετάζονται εἰδικώτερον αἱ ἱερὰ ἀκολουθίαι, ἡ λειτουργικὴ γλώσσα, λειτουργικὰ βιβλία, ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἱερὰ ἄμφια καὶ σκεύη καὶ Ἐκκλησιαστικὴ τέχνη-ναοί, ἐορτολόγιον, Νηστεῖαι, μοναχικὸς βίος, θεολογικὰ γράμματα καὶ θρησκευτικὴ φιλολογία. Τέλος ἀκολουθεῖ πλουσιωτάτῃ βιβλιογραφίᾳ (σ. 107-121).

III. Ἐπίτομος Ἱστορία Συροῦ καὶ βιτικῆς, Ἀρμενικῆς καὶ Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐξ 127 σελίδων μελέτῃ αὐτῆ τοῦ κ. Ἀρβανίτου διαιρεῖται εἰς τρία μέρη καὶ ἀποτελεῖ «συνέκδοσιν μελετῶν περὶ ἐκάστης τῶν ἐν αὐτῇ διαλαμβανομένων τριῶν Προχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, δημοσιευθειῶν ἐν τοῖς οἰκείοις τόμοις τῆς «Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» (σ. 4). Οὕτω διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας βιβλίου ὁ σ. ὀλοκληρῶνει τὴν προσφορὰν αὐτοῦ πρὸς γνωρίμια τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν εἰς τε τὸν θεολογικὸν κόσμον καὶ τὸ πλῆρωμα εὐρύτερον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὸν πρόλογον (σ. 3-4) ἀκολουθεῖ ἡ πρώτη μελέτῃ περὶ τῆς Συροῦ καὶ βιτικῆς Ἐκκλησίας (σ. 5-51), ἐν ἣ ἐξετάζονται τὰ κάτωθι θέματα: Ὁ ἀρχηγὸς Χριστιανισμὸς ἐν Συρίᾳ, Μονοφυσισμὸς-Σχίσμα, Ἀναδιοργάνωσις τῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Βαροδαίου, Μονοθελητισμὸς, Ἀραβικὴ κατάκτησις, Μεσαίων, Σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων Μονοφυσιτῶν, Σχέσεις μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων, Ἰακωβιτικὴ Ἐκκλησία καὶ Ῥώμη, Προτεσταντικαὶ Ἱεραποστολαί, Σύγχρονος κατάστασις τῆς Ἰακωβιτικῆς Ἐκκλησίας, δογματικὴ διδασκαλία αὐτῆς. Κανὼν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, θεία Λειτουργία, Ἱερὰ ἀκολουθία, Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, Ἄμφια καὶ ἱερὰ σκεύη, Τέχνη-ναοί, ἐορταλ-νηστεῖαι, θεολογικὰ γράμματα καὶ Μοναχικὸς βίος. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας μελέτῃ (σ. 52-99) ὁ σ. διαπραγματεύεται τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους θέματα: Ἡ χώρα καὶ ὁ λαὸς, Ἰδρυσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, Πηγαὶ περὶ αὐτῆς. Διακοπὴ τῆς ἐξαρτήσεως αὐτῆς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος- Σχίσμα, Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων, Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία καὶ Ῥώμη, Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία καὶ Προτεσταντικαὶ Ἱεραποστολαί, διωγμοί, διασπορά, ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ παρόντι, διοικήσεις καὶ δογματικὴ διδασκαλία αὐτῆς, Κανὼν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Λατρεία, Λειτουργικὰ βιβλία, Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, Ἄμφια καὶ ἱερὰ σκεύη, ἐορτολόγιον, Τέχνη-ναοὶ καὶ Μοναχικὸς βίος. Ἐν τῇ τρίτῃ περὶ τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας, τέλος, μελέτῃ (σ. 100-125) ἀναπτύσσονται τὰ ἐπόμενα: Φυλετικὴ προέλευσις, Ἰουδαϊσμός καὶ εἰδωλατρεία, Ἱστορία τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας, θεολογία, Σχέσεις πρὸς τὴν Ῥώμην, Προτεσταντικαὶ Ἱεραποστολαί, σχέσεις πρὸς τὴν Ὀρθοδόξην, θεία Λατρεία, Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, Ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια, Ἐορτολόγιον καὶ Ἀγιολόγιον, Κλήρος, Μοναχικὸς βίος καὶ σύγχρονος κατάστασις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

IV. Βιβλιογραφία Ἑλασσόνων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν τῷ ἐκ σελ. 82 τεύχει τούτῳ ὁ κ. Ἀρβανίτης ἔχει συγκεντρώσει πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν, ἀναφερομένην εἰς τὰς πέντε Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὴν Ἀσσυριακὴν-Νεοτοριανικὴν Ἐκκλησίαν. Μετὰ πρόλογον (σ. 3-4), εἰς ὃν ἀναφέρει τὰ τῆς «ἐλλείψεως παρομοίας ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς θεολογικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ» βιβλιογραφίας «καὶ τῆς ἀνάγκης ὑπάρξεως ταύτης διὰ τὸ οἰκουμενιστικὸν πνεῦμα καὶ τὰς θετικὰς διεκκλησιαστικὰς σχέσεις», ἀνάγκης ἐπισημανθείσης καὶ κατὰ τὴν ἐν Aarhus τῷ 1964 γενομένην σύσκεψιν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων θεολόγων, ὅτε καὶ «προετάθη ἡ σύνταξις

καὶ ἔκδοσις τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας περὶ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», δημοσιεύονται αἱ βιβλιογραφίαι κεχωρισμένως δι' ἑκάστην Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν: 1. Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία (σ. 5-17). 2. Συριακὴ—Ἰακωβιτικὴ Ἐκκλησία (σ. 18-29). 3. Κοπτικὴ Ἐκκλησία (σ. 30-43). 4. Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία (σ. 44-54). 5. Συριακὴ Ἐκκλησία Μαλαμπάρ Ἰνδιῶν (σ. 55-65). 6. Ἀσσυριακὴ—Νεστοριανικὴ Ἐκκλησία (σ. 66-82).

V. Ἱστορία τῆς Ἀσσυριακῆς Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἄριτι κυκλοφορηθεῖσα μελέτη αὕτη ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τινὰ ἐκ τῶν πέντε Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' εἰς τὴν Προχαλκηδόνειον Νεστοριανικὴν τοιαύτην, ἥτις εἶναι «ἡ ὄντως μόνη Προχαλκηδόνειος Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ἐφ' ὅσον τὸ σημεῖον διαχωρισμοῦ τῆς ἐκ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας εὐρηται, ἀναπινύστας βεβαίως καὶ τὸ ἀμέτοχον κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς διαιρέσεως ἔχουσα, εἰς τὴν Γ' ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδον, εἰ καὶ βραδύτερον ἐν πολλοῖς καὶ ἐπισήμως ἐν συνόδῳ υἰοθέτησε τὴν χαλκηδόνειον δογματικὴν διατύπωσιν», ὡς ὁ σ. διαπιστοῖ. Ἡ ὅλη πραγματεία, μετὰ πρόλογον καὶ εἰσαγωγὴν, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Συριακοῦ κόσμου γενικῶς (σ. 7-14), διαιρεῖται εἰς τὰ ἐπόμενα ἑξ̄ κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ, ἐπιγραφόμενῳ: ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Ἀνατολῇ (σ. 15-77), ἰστορεῖται ἡ ἀρχὴ καὶ εἶτα ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Νεστοριανισμοῦ εἰς Συρίαν καὶ Περσίαν. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ (σ. 78-122) ἐπισκοπεῖται ἡ ἱστορία τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Νεστοριανισμοῦ μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως (487-651), μετ' ἰδιαιτέρας ἐκθέσεως τῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας ταύτης κατὰ τῆς εἰς Περσίαν Μονοφυστικῆς ἐπεκτάσεως. Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ (σ. 123-144) ἐξετάζεται ἡ χριστολογία τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς (410-612) καὶ δὴ ἡ στάσις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἔναντι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὡς καὶ αἱ προσπάθειαι συνδιαλλαγῆς αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ (σ. 145-203) ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοὺς Ἀραβας (651-1268), ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ (σ. 204-229) ἡ ἱστορία αὐτῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Ἐν συνεχεῖα παρακολουθοῦνται αἱ τύχαι τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου μέχρι τῆς συγχρόνου διασπορᾶς (σ. 230-283), γινομένου ἰδιαιτέρου λόγου περὶ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, τῆς διοικήσεως, τῆς λατρείας καὶ τῶν ἠθίμων τῶν Ἀσσυρίων. Τὸ βιβλίον κατακλείεται διὰ καταλόγου Καθολικῶν - Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας, ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας καὶ ἀλφαβητικοῦ εὐρετηρίου (σ. 284--318). Ἀξίσημεῖωτος εἶναι ἐνταῦθα ἡ γενικὴ κρίσις τοῦ σ. περὶ τῆς Ἀσσυριακῆς Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις «ἀποτελοῦσα σήμερον μικρὰν ἀνὰ τὸν κόσμον μειονοτικὴν Ἐκκλησίαν, διέδραμεν ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς πορείαν μεγάλην καὶ θαυμαστὴν ἐν πολλοῖς. Δύο δὲ εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς γνωρίσματα. Ἡ μοναδικὴ ἱεραποστολικὴ δραστηριότης, ἢ αὐτὴ ἕνεκα, μεταλαμβάνουσα τὸ φῶς τῆς πίστεως πρὸς πᾶσαν κατεῦθυσεν τῆς ἀσιατικῆς ἡπείρου μέχρι τῆς κεντρικῆς Κίνας, καὶ οἱ διωγμοὶ καὶ τὰ παθήματα, ἅτινα ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ὑπέστη διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ μέρους κυριάρχων ἀλλοδόξων λαῶν καὶ φυλῶν ἐπιδρομῶν ἀφορμωμένων ἐκ τῆς Ἀσίας. Δύναται αὕτη νὰ σεμνύνεται ὅτι ἐγεννήθη ἐν διωγμοῖς καὶ ἐξετάραξεν ἐν μαρτυρίῳ, μηδέποτε γνωρίσασα ἀληθῆ ἐλευθερίαν καὶ μακρὰν ἀνάσχην ἐν ταῖς χώραις ἐνθα ἀνέθαιεν. Εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ πάθους ἢ τὸν σταυρὸν μονίμως αἰρούσα. Ὑπῆρξεν διμῶς καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ εὐαγγελικοῦ μόχθου. Ἐκκλησία παύλειος. Ἀσίλαστος ὑπῆρξεν ἡ ὁρμὴ καὶ ἀμείωτος ἡ δρᾶσις πρὸς εὐαγγελισμόν τῆς Ἀσίας. Πολυάριθμοι χριστιανικαὶ κοινότητες καὶ νησίδες χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν ἀπόσῃ σχεδὸν τῇ Ἀσίᾳ ἀπέτελεσαν τὸν καρπὸν ταύτης. Ἰνα οὕτω, ἀπὸ μαρτῶν θυσιαστηρίων ἐν παντὶ τόπῳ τῆς ἀσιατικῆς γῆς καὶ ὑπὸ ποικίλων ἀλλοφύλων καὶ ξενотρόπων πρὸς τὴν Δύσιν ἐθνῶν ὑφοῦται ὁ αἶνος καὶ ἡ εὐχαρι-

στικῇ προσευχῇ πρὸς τὸν διὰ τὸν κόσμον ἅπαντα τὴν Ἐκκλησίαν δομήσαντα τοῦ κόσμου Σωτῆρα καὶ Κύριον. Δὲν ἀπεστράφη ἐξ ἄλλου καὶ τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν. Ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ παραγωγή εὗρεν εἰς τοὺς Ἀσσυρίους χριστιανοὺς τοὺς σοβαροὺς μελετητάς τῆς καὶ ἀποστόλους τῆς. Ἐνέκυψαν εἰς αὐτὴν ὡς μύσται, τὴν ἐμελέτησαν, τὴν μετέφρασαν, τὴν ὑπομνημάτισαν καὶ τὴν ἐδίδαξαν. Ἐβόησαν οὕτω ἀπέβη τὸ παιδευτικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἴδια πρὸς τοὺς Ἀραβας ἤσκησαν. Εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τούτων γενομένας ἀραβικὰς μεταφράσεις ὀφείλεται ἡ εἰσοδος διὰ τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἀραβικῆς Κορδοῦης τῆς ἑλληνικῆς καὶ δὴ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Δύσιν, ὡς παράγοντος συντελέσαντος εἰς τὴν ἐν αὐτῇ Ἀναγέννησιν. Αἱ χαλεπαὶ ἡμέραι τῆς πτώσεως, ὡς ἐπιγεννήματος διωγμῶν παρατεταμένων καὶ καταπίεσεων, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸν ἀφανισμόν σχεδὸν τῆς μεγάλης αὐτῆς Ἐκκλησίας τῆς περικισσομένης μὲ τὸ διάδημα τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν χλαμύδα τὴν πορφυρωθεῖσαν εἰς τὸ τίμιον αἷμα τῶν ἀπειραριθμῶν τέκνων τῆς, ἵνα ἐπιδείξῃ ταῦτα ὡς τρόπαια νίκης κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν μεγάλην εἰς τὸν Ἀρχοντα τῶν μαρτύρων, γίνονται ὡσαύτως μάρτυρες τῆς ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Διότι παρὰ τὰς μέχρι ἐξουθενώσεως ἐξωτερικὰς προσβολὰς, ἡ εἰς οὐρανούς ἐνατένιαι, τῆς πίστεως τὸ ἀκοίμητον πῦρ, διετήρησε τοὺς χριστιανοὺς τούτους εἰς ζῶην μέχρι σήμερον».

Τοιοῦτον τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ κ. Α. Ἀρβανίτου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλάσσονας Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Πρόκειται περὶ ἀξιολόγου προσφορᾶς εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων γινώσιν τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων καὶ εἰς τὸν ἐπικειμένον διάλογον μετ' αὐτῶν τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐφ' ᾧ καὶ ὀφείλονται αὐτῷ πολλαὶ χάριτες διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν τῆς πενιχρᾶς παρ' ἡμῖν βιβλιογραφίας περὶ τὰς Ἐκκλησίας ταύτας. Ὁθεν εὐχόμεθα, ὅπως συνεχίσῃ οὕτως μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἐργαζόμενος πρὸς τὴν ἴδιαν κατεύθυνσιν, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου του καὶ καθορισμὸν τῶν Ὀρθοδόξων θέσεων τοῦ ἀποφασισθέντος ἤδη πανορθοδόξου θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονεῶν Ἐκκλησιῶν, συντελῶν οὕτως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας πλευρᾶς ἀρτιωτέραν προπαρασκευὴν τοῦ διαλόγου τούτου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΠΗΣ

Μητροπολίτου Κίτρους, Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Ἡ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἀθῆναι 1967, σελ. 630.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κίτρους κ. Βαρνάβας, ἀσχολούμενος, ὡς καὶ ὁ ἴδιος γράφει εἰς τὸν πρόλογόν του (σελ. 7), ἀπὸ τινων ἐτῶν συστηματικώτερον περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τῆς Ἑλλάδος εἴτε ἐξ ἀφορμῆς εἰδικῶν περιπτώσεων εἴτε ὡς ἐκ τῆς συμμετοχῆς του εἰς διαφόρους νομοπαρασκευαστικὰς ἐπιτροπὰς, ἐπεχείρησε τὸν καταρτισμὸν πλήρους συλλογῆς τῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μέχρι σήμερον καταστατικῶν κειμένων καὶ νόμων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστήμων κειμένων καταστατικοῦ χαρακτῆρος, ἡ ὁποία, κατ' αὐτόν, προορίζεται καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν κυρίαν πηγὴν μιᾶς ὑπὸ ἐπεξεργασίαν συγκριτικῆς μελέτης ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς καταστατικῆς νομοθεσίας. Παρὰ τὴν μετριόφρονα ἔκφρασιν τοῦ Σεβ. συγγραφέως, δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν ἐκδοσιν ταύτην οὐχὶ ὡς ἀπλὴν προσπάθειαν, ἀλλὰ ὡς πλήρες ἔργον, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὁμοίου ἢ σχεδὸν ὁμοίου, εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν, θὰ ἀποτελῇ ἐφ' ἐξῆς πραγματικὴν καὶ ἀσφαλῆ παρακαταθήκην τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, προσιτὴν εἰς πάντας τοὺς ἤδη ἀσχολούμενους, ἀλλὰ καὶ μέλλοντας νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἔρευναν οὐχὶ μόνον τῆς ἐξ αὐτῆς ἰσχυούσης

πρὸς σκοποὺς ἐρμηνευτικούς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἤδη κατὰ καιροῦς, ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως ὡς ἀνεξαρτήτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἰσχυρᾶς πρὸς σκοποὺς ἱστορικούς, ἐν γένει ἐπιστημονικούς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβοηθητικῶς ἐρμηνευτικούς. Ὡς πρὸς τὴν τελεσφόρον ἐπιδίωξιν τῶν τελευταίων ἰδίᾳ σκοπῶν ἢ ἐν ὧσφι ἐργασία καθίσταται πολύτιμος, διότι τὰ κείμενα τῶν ἤδη ἀπὸ μακροῦ μὴ ἰσχυρόντων πλέον ἐκκλησιαστικῶν νομοθετημάτων ἦσαν δυσεύρετα, ἀλλὰ καὶ ἐγκατεσπαρμένα εἰς διαφόρους παλαιὰς ἐπισήμους ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς ἄνευ συστηματικῆς κατατάξεως, ἐν πολλοῖς δὲ ἀποσπασματικῶς, μὲ συνέπειαν νὰ καθίστανται, ὡς ἐκ τῶν σχετικῶν δυσχερειῶν ἀνευρέσεως καὶ χρησιμοποίησεως αὐτῶν, ἀπρόσιτα ἐν πολλοῖς τόσον εἰς τὴν πράξιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἔρευναν.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους προβάλλει ἀνάγλυφος ἡ ἀξία τῆς γενομένης ἐπιτυχοῦς προσπάθειας, διότι ὡς γράφει καὶ ὁ συγγραφεὺς (αὐτ.), «τὸ ἐγγεῖρημα, διὰ τὴν ἀφάνταστον μάλιστα πολυνομίαν καὶ τὸ δυσεῦρετον τοῦ σχετικοῦ ὕλικου, πολλὰς ἐνεφάνισε δυσχερείας, αἷτινες πάντως δὲν ἀνέκοψαν τὴν προσπάθειαν, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ προκειμένη ἀποτελεσμένη ἐργασία». Ἐν ὧσφι τούτων, ὀφείλονται χάριτες εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν, ὁ ὁποῖος, ἀκολουθῶν τὴν ὠραίαν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν παλαιότεροι καὶ νεώτεροι ἱεράρχαι, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο οὐχὶ μόνον μὲ τὰ ἐν γένει αὐστηρῶς θεολογικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν εἰς αὐτὴν ἀφορῶσαν νομοθεσίαν, εὔρε τὸν χρόνον, παραλλήλως πρὸς τὴν ἀσκησιν τῶν ποιμαντορικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τῶν καθηκόντων του ὡς μέλους διαφόρων νομοπαρασκευαστικῶν ἐπιτροπῶν, νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὴν συλλογὴν, συστηματικὴν κατὰτάξιν καὶ κατατοπιστικὴν προλόγον τῶν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀφορώντων διαφορῶν ἐπισήμου προελεύσεως κειμένων.

Ἡ ἐκδοσις αὕτη εἶναι ἔργον ἐπιστημονικόν, οὐχὶ βεβαίως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν παλαιῶν κανονολογικῶν ἐκδόσεων, ἤτοι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐρμηνευτικῶν σχολίων εἰς τὴν νομοθεσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφορᾷ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς συστηματικῆς κατατάξεως, ἤτοι τῆς πλήρους ἀξιολογήσεως τῶν πηγῶν τοῦ νεωτέρου ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὰ κείμενα τῆς ἐν ὧσφι συλλογῆς προέρχονται ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὑπὸ μορφήν Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν τόμων καὶ πράξεων, ὡς καὶ Πατριαρχικῶν ἐγκυκλίων καὶ γραμμάτων, ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ μορφήν Συνοδικῶν πράξεων καὶ γραμμάτων καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ὑπὸ μορφήν συνταγματικῶν διατάξεων, καταστατικῶν νόμων ὑπὸ πᾶσαν μορφήν (νόμων, διαταγμάτων—βασιλικῶν, νομοθετικῶν καὶ ἀναγκαστικῶν— καὶ κωδικοποιημένων νόμων), πράξεων καὶ γραμμάτων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα δεόν νὰ προσθῶμεν καὶ τὰ διάφορα Σχέδια καταστατικῶν νόμων, τὰ ὁποῖα κατήρτισαν αἱ κατὰ καιροῦς ἐπισήμως συσταθεῖσαι ἐπιτροπαὶ (κληρικολαϊκαὶ ἢ ἐξ ἀρχιερέων) καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὠρισμένα, ὡς τονίζει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πρόλογόν του (σελ. 8), εἶναι ἤδη λίαν δυσεύρετα (ὡς τὸ τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1914 καὶ τὸ τοῦ 1926, τὸ προορισθὲν διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῶν Νέων Χωρῶν, ὡς ἀποκαλοῦνται αἱ ἐκ τῶν μετὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς καὶ τὸν Πρῶτον Παγκόσμιον πόλεμον προσαρτηθεισῶν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος Χῶραι ἤτοι ἡ Ἡπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Δυτικὴ Θράκη καὶ αἱ νῆσοι τοῦ ἀρχιπελάγους), τὰ ὁποῖα ὅμως ἐν γένει, ὡς τονίζει καὶ πάλιν ὁ συγγραφεὺς, «οὐ μόνον ἀπεικονίζουν τὴν ἐκάστοτε καταβληθεῖσαν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀρτιωτέραν καταστατικὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ φωτίζουν τὸ πνεῦμα καὶ τὰ αἰτήματα ἐκάστης περιόδου, παρέχοντα συγχρόνως χρήσιμα στοιχεῖα διὰ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι σχετικὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν».

Τοῦ ὅλου ἔργου προτάσσεται σύντομος πρόλογος (σελ. 7-9), λίαν σύντομος πίναξ, κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, τῶν κυρίων γενικῶν πηγῶν τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐν ὧσφι συλλογὴν (διότι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα παρατίθεται

κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ ειδικωτέρα βιβλιογραφία), ἔπονται δὲ αὐτῶν γενικῶν ἀλφαβητικῶν εὐρετήριον, λίαν λεπτομερὲς καὶ περιεκτικὸν μετὰ λεξιλογραφήσεως τῶν ὀνομάτων, ὡς ἐκ τούτου δὲ λίαν ἐκτενὲς (σελ. 583-620) καὶ χρήσιμον διὰ τὴν εὐχερῆ χρησιμοποίησιν τοῦ περιεχομένου νομοθετικοῦ ὕλικου εὐρετήριον ἐπὶ τῶν κεφαλαιωδῶν θεμάτων τοῦ γ' καὶ δ' μέρους τοῦ βιβλίου (περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ, σελ. 621-626) καὶ πίναξ τῶν περιεχομένων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐμφάνισις τοῦ ἔργου συντελεῖ εἰς τὸ εὐχρηστον αὐτοῦ.

Ἡ ἐργασία αὕτη περιλαμβάνει τὴν καταστατικὴν ἐν γένει νομοθεσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὡς καὶ τὰ διάφορα καταστατικὰ κείμενα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Λέγοντες δὲ «Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος», ἐννοοῦμεν, σήμερον, τὴν ἀπαρτιζομένην, α) ἐκ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς συνησθῆθη αὕτη (κανονικῶς) τὸ 1850 καὶ ὡς διηρῦνθη ἐν συνεχείᾳ διὰ τῆς μετ' αὐτῆς ἐνώσεως τῶν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους (1866) καὶ τὴν Νοτιοανατολικὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν (1881) Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ β) ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν παραχωρηθειῶν (1928) ἐπιτροπικῶς (ἦτοι κατὰ τὴν διοίκησιν) ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπόλεων τῶν μνημονευθειῶν Νέων Χωρῶν. Κατὰ ταῦτα τὸ περιεχόμενον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐννοία, ἐκκλησιαστικῶν περιοχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Πράγματι, ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἐκκλησιαστικαὶ περιοχαί, αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ τῆς νήσου Κρήτης, ἡ τῶν Δωδεκανήσων καὶ ἡ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω (Ἁγίου Ὄρους). Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξῆς ἱστορικὴν ἐξήγησιν. Ὅτε ἰδρῦθη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, αἱ ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ, ἦτοι εἰς τὴν Πελοπόννησον, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους εὐρεθεῖσαι Μητροπόλεις, Ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ Ἐπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπήρτισαν κατ' ἀρχὴν ἀντικανονικῶς (1833), εἶτα κανονικῶς (1850) (ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω), τὴν μνημονευθεῖσαν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτοτε ἡ κατὰ καιροῦς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1881 μεγέθυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀντίστοιχον μεγέθυσιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς μετ' αὐτῆς ἐνώσεως τῶν εἰς τὰς προσαρτωμένας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος περιοχὰς εὐρισκομένων Μητροπόλεων, Ἀρχιεπισκοπῶν καὶ Ἐπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Αἱ ἐνώσεις αὐταὶ ἐγένοντο πλέον κατὰ τρόπον κανονικόν, ἦτοι διὰ Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐπεκυροῦντο δι' ἀντιστοιχῶν νόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἠνώθησαν μετὰ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος α) αἱ Μητροπόλεις, Ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ Ἐπισκοπαὶ τῶν Ἰονίων Νήσων (ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1864 παραχώρησιν τῶν νήσων αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα) διὰ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς πράξεως ἀπὸ 9 Ἰουλίου 1866 ἐπὶ Πατριάρχου Σωφρονίου, β) αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἐπισκοπαὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἡ τῆς Ἄρτης τῆς Ἠπειροῦ μετὰ τμηματικῶς περιοχῆς τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων (ὀλίγον μετὰ τὴν διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου τοῦ 1881 παραχώρησιν τῶν ἀντιστοιχῶν ἑδαφῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα) διὰ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς πράξεως ἀπὸ Μαΐου 1882 ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωακείμ. Αἱ μετὰ τὸ 1881 μεγεθύνσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους δὲν εἶχον πλέον ὡς συνέπειαν τὴν ἀντίστοιχον μεγέθυσιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διότι αἱ μετὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους τῶν ἐτῶν 1912-1913 προσαρτηθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Βουκουρεστίου Νέαι Χῶραι, ἦτοι ἡ νοτιὰ Ἠπειρὸς, ἡ Μακεδονία (μετὰ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω), αἱ νῆσοι τοῦ ἀρχιπελάγους (Λέσβος, Χίος, Σάμος) καὶ ἡ νῆσος Κρήτη, ἡ μετὰ τὸν πρῶτον Παγκόσμιον πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Neuilly (1919) προσαρτηθεῖσα Δυτικὴ Θράκη καὶ τὰ μετὰ τὸν δεῦτερον Παγκόσμιον Πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων (1946) προσαρτηθέντα Δωδεκάνησα ἐξήκολούθησαν νὰ ἀποτελοῦν ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατρι-

αρχείου. Ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, αἱ τῆς Ἡπείρου, Μακεδονίας, Δυτικῆς Θράκης καὶ Νήσων Ἀρχιπελάγους παρεχωρήθησαν ἀργότερον ἐπιτροπικῶς εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς πράξεως (ἐπὶ Πατριάρχου Βασιλείου, 1928) καὶ ἀπέτελεσαν μετ' αὐτῆς, ὡς ἐλέχθη, τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν ρητὴν ὅμως ἐπιφύλαξιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅτι θὰ ἐξακολουθῆ νὰ διατηρῆ τὸ ἐπ' αὐτῶν ἀνώτατον κανονικὸν δικαίωμά του (σχετικὸς ὁ Νόμος 3615/11 Ἰουλίου 1928 «περὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώρας τῆς Ἑλλάδος Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου»), αἱ δὲ ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης, Δωδεκανήσου καὶ Ἁγίου Ὁρους ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ παραμένουν ἐκτὸς τῆς ἐν γένει Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, υπαγόμεναι εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐξῆς εἰδικωτέραν ἔννοιαν. Αἱ τέσσαρες Μητροπόλεις τῶν Δωδεκανήσων ὑπάγονται εὐθέως εἰς αὐτὸ, κατὰ πλήρη ἐξάρτησιν. Αἱ ἐπὶ τὰς Μητροπόλεις τῆς νήσου Κρήτης ἔχουν ἡμιαυτόνομον καθεστῶς καὶ διοικουμένην ὑπὸ τακτικῆς Ἱερᾶς Συνόδου δυνάμει Καταστατικοῦ Χάρτου ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου 1900, ὁ ὁποῖος ἐτροποποιήθη ἐν συνεχείᾳ, ἰσχύοντος νῦν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4149/1961. Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἄθω ἔχει ἰδιόμορφον ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστῶς ρυθμιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 103 τοῦ ἰσχύοντος (ἀπὸ 1952) Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι διοικεῖται ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 20 ἱερῶν Μονῶν, βάσει Καταστατικοῦ Χάρτου, τὸν ὁποῖον συντάσσουν αὐταί, μετὰ τὴν συμπάρασιν τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὁ ὁποῖος ἐδρεύει εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὰς Καρυάς, καὶ ἐπικυρῶνουν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τούτων προκύπτει, ὅτι τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπάγεται σήμερον κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ἐξαρτήσεως εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἡ ἐν ὄψει ἐργασία, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἥτοι εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ὑπάρχουσαν. Κατὰ συνέπειαν ἐξυπηρετεῖ πλήρως μὲν, ἀλλὰ μόνον τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Διότι ἡ παλαιότερα περίοδος τοῦ δικαίου τούτου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τῶν Ρωμαίων καὶ δὴ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν Θεοδοσίειον καὶ Ἰουστινιάνειον Κωδικοποίησιν, ὡς καὶ εἰς τὰ νομοθετήματα τῶν μεταγενεστέρων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Μεταξὺ αὐτῶν προέχει, διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἡ νομοθεσία τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἡ γνωστὴ ὡς Βασιλικὰ, ἡ ὁποία εἶναι διαρκὴς καὶ ἀσφαλῆς πηγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὡστε ἐν συνόψει ἡ ἐργασία αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἐξ αὐτῆς μόνον εἰς τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει ὑπερβαλλόντως μεγάλην σημασίαν, διότι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς διεμορφώθη μετὰ τὴν εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν αὐτῆς ἀνάθεσιν ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς διοικήσεως τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, ἀποτελεῖ ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως τὸν κυρίως ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμὸν τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (τὸ ἔτος 1821) διεκόπη πᾶσα ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Μητροπόλεων, Ἀρχιεπισκοπῶν καὶ Ἐπισκοπῶν τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, λόγω τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, τοῦ ἀδυνατοῦ πλέον τῆς μεταβάσεως ἀρχιερέων ἐκ τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τῆς στενῆς παρακολουθήσεως τῶν Πατριαρχείου, τοῦ ὁποίου ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Β', θεωρηθεὶς ὑπεύθυνος τῆς Ἐπαναστάσεως ταύτης, ἀπηγγονίσθη, ὅσον καὶ τῶν ἀρχιερέων ὄλων τῶν περιοχῶν. Ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου οἱ εἰς τὰς ἐπαναστατημένας περιοχὰς ἀρχιερεῖς ἠναγκάσθησαν εἰς τὸν ἐθισμὸν ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἀνεξαρτήτως τῆς μὴ δυναμῆς ἄλλωστε νὰ ζητηθῆ γνώμη τῆς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπήγγοντο. Ἐπειδὴ ἡ κα-

τάστασις αὐτῆ διήρκεσεν ἐπὶ ἑννέα ὀλόκληρα ἔτη, ἤτοι μέχρι τοῦ 1830, ὅτε ἀνεκηρύχθη μετὰ μεγάλης θυσίας καὶ μεγάλης ἐκτάσεως καταστροφάς, εἰς τὰς ὁποίας σημαντικὸν ὑπῆρξε καὶ τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τοῦ ἐν γένει κλήρου, κράτος ἀνεξάρτητον, ἀποτελούμενον ἐξ ὀρισμένων μόνον ἐκ τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν, ἐξεδηλώθη ἰσχυρὰ τάσις περὶ νομιμοποιήσεως ταύτης διὰ τῆς ὀριστικῆς ἀποσχίσεως τῶν Μητροπόλεων καὶ Ἀρχιεπισκοπῶν τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα πλέον ὑπαχθεισῶν περιοχῶν ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ συγκροτήσεως αὐτῶν εἰς ἰδιαιτέραν ἀνεξάρτητον Ἐκκλησίαν, διότι προσβάλλετο ὡς δυσχερὴς πλέον ἢ μετὰ τόσα ἔτη ἀνεξαρτήτου δράσεως ἐκ νέου ὑπαγωγῆ αὐτῶν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Τὴν τάσιν ταύτην ἐνίσχυσαν δύο εἰσέτι παράγοντες. Ὁ εἰς ἦτο ἐκκλησιαστικὸς. Πρόκειται περὶ τοῦ λογίου κληρικοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ὁ ὁποῖος, φιλόδοξος ὢν, διεκήρυσσε τὴν ἀνάγκην συγκροτήσεως νέας Ἐκκλησίας, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἐν λόγῳ Μητροπόλεων, καὶ μάλιστα χωρὶς καὶ ζητηθῆ καὶ ἡ σχετικὴ γνώμη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἕτερος ἦτο πολιτικός. Πρόκειται περὶ τοῦ George Ludv. von Maurer, βαυαροῦ νομομαθοῦς, μέλους τῆς τριμελοῦς (βαυαρικῆς) ἀντιβασιλείας, τῆς συσταθείσης διὰ τὸν χρόνον μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ νεαροῦ τότε βασιλέως Ὁθωνος, πρίγκηπος τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς εἰδικότητός του, ἐπεφορτίσθη μὲ τὴν νομικὴν συγκρότησιν τοῦ νεαροῦ καὶ ἀνοργανώτου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Οὗτος ἦτο διαμαρτυρούμενος τὸ θρήσκειμα, ἔτυχε δὲ μορφώσεως εἰς καθολικὸν κέντρον, οἷον ἦσαν οἱ Παρίσιοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὡς ἐκ τούτου, ἐγνώρισε καλῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς μόνιμους ἐπιδιώξεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ ὑποταγῆς τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτὴν καὶ ἐφοβείτο, μήπως τὸ νεαρὸν Κράτος περιέλθῃ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταστῆ ὑποχείριον αὐτῆς μὲ ὄχι εὐτυχεῖς συνεπειὰς καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀκόμῃ πλευρᾶς. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν προκειμένῳ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἤδρευε εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Τουρκίας, ἐφοβήθη ὁ Maurer, εὐθυγραμμίζόμενος ἐν προκειμένῳ μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Φαρμακίδου, μήπως ἡ νεαρὰ Ἑλλάς ὑφίσταται διὰ τοῦ τρόπου τούτου καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἦτο ὁ θανάσιμος αὐτῆς ἀντίπαλος εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν τῆς δικαίων, τὰ ὁποῖα μόνον εἰς βάρος τῆς ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν. Δι' αὐτὸ ἠθέλησε νὰ ἀποκόψῃ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ νεαροῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, νὰ δημιουργήσῃ διαρκῆς διοικητικὸν αὐτῆς συλλογικὸν ὄργανον καὶ τελικῶς νὰ τὴν θέσῃ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Maurer ἠγνόει παντελῶς τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἦτοι τὸ δημοκρατικὸν τῆς συνθέσεως καὶ διοικήσεως αὐτῆς καὶ τὴν ἀνυπαρξίαν παρ' αὐτῇ τάσεων κοσμικῆς ἡγεμονίας, ἡ ἄγνοιά του δὲ αὐτῆ ὑπῆρξε τὸ βασικὸν αἷτιον τῆς πλάνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέπεσε, παρασυρθεὶς καὶ ἀπὸ ἀτυχῆς, ἄσχετον δὲ πρὸς τὴν κανονικὴν ἱστορίαν τῆς ἐν γένει Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προηγούμενον ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσσίας. Πράγματι, ἐκεῖ ὁ Τσάρος Πέτρος ὁ Μέγας, διὰ λόγους ἀσχέτους πρὸς τοὺς ἐπικαλουμένους ὑπὸ τῶν Maurer καὶ Φαρμακίδου, κατήργησε τὸ Πατριαρχεῖον πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, συνεκρότησε διαρκῆ Σύνοδον, ἄγνωστον εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ ἔθεσε τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν τὴν Ρωστικὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ ἐν προκειμένῳ φρόνιμοι συμβουλαὶ τοῦ σώφρονος καὶ λογίου ἐπίσης κληρικοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων δὲν εἰσηκουσθήσαν. Εἰς τοιοῦτο κλίμα ἐκκλησιαστικῆς ἀναταραχῆς συνῆλθον οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τὸ Ναύπλιον τῆς Πελοποννήσου τὰ μέσα Αὐγούστου 1833 καὶ διεκήρυξαν, ἀνευ οἰαοδήποτε συγκαταθέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας ἐξεδόθη τὸ Β.Δ. τῆς 23 Ἰουλίου/1 Αὐγούστου 1833 «Διακήρυξις περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας», διὰ τοῦ ὁποῦ ἐλάμβανεν ἡ Ἐκκλησία αὐτῆ νομοθετικὸν μανδύαν, ἐπικυρωθέντα καὶ διὰ τοῦ ἀρθρ. 2 τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Ἀθήναις τῆς Γ' Σεπτεμβρίου Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως. Τὸ νέον, ὡς ἦτο

φυσικόν, ἐδημιούργησε βαρεῖαν ἀτμόσφαιραν εἰς τὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, αἱ ὁποῖαι καὶ τελικῶς διεκόπησαν.

Διὰ τοῦ ἀναφερθέντος νόμου ὄρισθη, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ διοικητῆται ὑπὸ διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 2), ἡ ὁποία θὰ σύγκριται ἐκ πέντε μελῶν, διοριζομένων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 3), εἰς τὰς συνεδρίας αὐτῆς θὰ παρίστατο Βασιλικὸς Ἐπίτροπος καὶ Γραμματεὺς, διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 6), οἱ δὲ ἀρχιερεῖς θὰ διαρίζοντο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως κατὰ πρότασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (ἄρθρ. 16). Ἡ πραξικοπηματικὴ αὕτη αὐτοανακλήρως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς αὐτοκεφάλου ἦτο ἀντίθετος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὸν τρόπον ἐνεργείας καὶ κατὰ τὸν τρόπον διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως αὐτῆς. Ἐκτὸς τοῦτου ἡ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ αἰῶνας τουρκοκρατίας ἐκηδευομένησε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἐπιδειχθεῖσα ἀσέβεια εἶχε καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς πλευρᾶς συνεπείας, διότι τὸ μέγιστον τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔζη ἀκόμη εἰς τουρκοκρατουμένας περιοχὰς καὶ συνεπῶς ἐποικιμαίνετο ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος ἐκλονίσθη δι' ἐνεργείας προερχομένης ἐξ ἐλευθέρων ἐλλήνων, ἀποτελούνταν μικρὸν ποσοστὸν τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δύναται τοῦτο νὰ ἀσκή, ὡς πρότερον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐθνικὴν δικαιοδοσίαν του ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἔξη τὴν αἴγλην, τὴν ὁποίαν πρότερον εἶχεν ἔναντι καὶ τῶν μὴ ἐλλήνων, ἀλλ' ὑπαγομένων εἰς αὐτὸ ὀρθοδόξων. Τοῦτο συνησθάνθησαν ἀργότερον ἅπαντες, μὴδὲ αὐτοῦ τοῦ ἥθικου αὐτοουργοῦ τῆς ὅλης ὑποθέσεως Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ὁ ὁποῖος, μαθὼν ὅτι βούλγαρος ἐπίσκοπος δὲν ἐμνημόνευσε κατὰ τὴν θέαν λειτουργίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ὡς ὄφειλε, ἐπλήσθη πικρίας. Ἡ ὅλη αὕτη κατάστασις τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων τῆς νεοσυστάτου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 1850, ὅτε, κατόπιν ἐνεργειῶν τῆς ἀντικανονικῆς συσταθείσης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ πρωτοβουλίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐκδηλωθείσης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς παρακλήσεως, ὅπως χοροστατήσῃ εἰς τὴν κηδείαν αὐτοῦ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀποκατεστάθησαν αἱ σχέσεις αὐται, τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξέδωσε Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν τόμον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1850, διὰ τοῦ ὁποίου ἔχειραφέτει τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην κανονικῶς καὶ προῆγεν αὐτὴν εἰς αὐτοκεφάλον. Εἰδικώτερον, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου συνέταξε πρᾶξιν ἀπὸ 30 Μαΐου 1850, τὴν ὁποίαν διεβίβασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διὰ τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ὑποβάλλουσα δι' αὐτῆς τὴν παράκλησιν, ὅπως ἡ Κυβέρνησις προβῇ εἰς διακοίνωσιν πρὸς τὴν «ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν» περὶ τῆς συστάσεως αὐτῆς. Τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἐθεώρει «ὡς κανονικὴν καὶ ἀναγκαίαν πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς πνευματικῆς καὶ δογματικῆς ἐνότητος μετὰ τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», ὑπέβαλε δὲ δι' αὐτῆς τὴν παράκλησιν, ὅπως ἡ Κυβέρνησις «ἐξαίτησθαι παρὰ τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ δι' αὐτῆς παρὰ τῶν Μακαριωτάτων Πατριαρχῶν τοῦ τε Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς θεσμοθεσίας ταύτης καὶ τὰς ἱερὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς Ἁ. Παναγιότητος». Ἐν συνεχείᾳ, τὸ Ἰπουργικὸν Συμβούλιον ἀπήθυσεν αὐθιμῆρον (30 Μαΐου 1850) πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἔγγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον περιείχετο αἰτήσεις, ὅπως τοῦτο ἀποδεχθῇ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος «ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφὴν» καὶ διακοινώσῃ τὴν ἀποδοχὴν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας, ὅπως καὶ οὗτοι ἀποδέχωνται «ὡς ἀδελφὴν ἐν Χριστῷ ὁμόδοξον καὶ ὁμότιμον τὴν ἱερὰν ἡμῶν Σύνοδον». «Θθεν, ἡμιλοῦντες περὶ Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐνουσῶμεν οὐχὶ τὴν τὸ 1833 ἰδρυθεῖσαν ἀντικανονικῶς, ἀλλὰ τὴν τὸ 1850 χειραφετηθεῖσαν κανονικῶς. Τοῦτο πράττει καὶ ὁ ἐκπονητῆς τοῦ ἐν ὄψει ἔργου εἰς τὸν πρόλογον ἐπὶ τοῦ τρίτου μέρους (σελ. 71), ἀλλὰ καὶ ἐμμέσως.

Ὁ Σεβ. συγγραφεὺς διαιρεῖ τὴν ἄλλην ἐργασίαν εἰς τέσσαρα μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκκλησιαστικαὶ καταστατικαὶ πράξεις» παραθέτει μετὰ σύντομον καταποπιστικὸν πρόλογον τὰ κατὰ καιροὺς καὶ μέχρι σήμερον καταστατικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἤδη ἐμνημονεύθησαν, διὰ τῶν ὁποίων ἰδρῶθη (1850), ἠβξήθη (1866 καὶ 1881) καὶ συνεπληρώθη (1928) αὐτὴ συμφωνία πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν μνημονευθέντα Καταστατικὸν Χάρτην τοῦ 1850. Τὰ κείμενα ταῦτα δὲν εἶναι εἰμῆ αἱ Πατριαρχικαὶ καὶ Συνοδικαὶ πράξεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Διὰ τῆς κατατάξεως ταύτης ἀναγνωρίζεται, καὶ ὀρθῶς, ὅτι μόνον αἱ σχετικαὶ ἀποφάσεις τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ὅλα εἶναι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἔχουν τὴν κατὰ τοὺς κανόνας ἰσχὺν καταστατικῶν πράξεων. Τὸν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν τόμον περὶ χειραφετήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνώδυσεν ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου πρὸς τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ πάντας τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθοδόξους, διαβιβασθεῖσα δι' ἰδιαίτερον ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1850 πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος Πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπήντησεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διὰ θερμοῦ εὐχαριστηρίου γράμματος ἀπὸ 6 Σεπτεμβρίου 1850, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνταπήντησε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὴν 24 Δεκεμβρίου 1850. Δι' ἰδιαίτερον ἐπίσης Πατριαρχικοῦ γράμματος ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1850 διεβιβάσθη καὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὁ Πατριαρχικὸς τόμος μετὰ τῆς ἐγκυκλίου. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸ ἀπὸ 6 Σεπτεμβρίου 1850 εὐχαριστήριον ἐγγραφοῦν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπήντησεν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὴν 24 Δεκεμβρίου 1850. Πᾶσα ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία παρατίθεται εἰς τὴν ἐν ὄψει ἔκδοσιν μετὰ συντόμου ἐπεξηγήσεως, ἐν ὑποσημείωσει τοῦ κειμένου τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ τόμου, ὁ ὁποῖος ἀπέτέλεσε γεγονός σημαντικώτατον. Ὁ βασιλεὺς Ὅθων, δεχθεὶς τὴν συμφωνίαν πρὸς τὴν τόμον τοῦτον καταρτισθεῖσαν πρῶτην Ἱερὰν Σύνοδον, ἐδήλωσεν, ὅτι «τὴν ἐπανάληψιν τῶν κανονικῶν σχέσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν θεωρῶ ὡς ἐν τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας μου λαμπροτέρων συμβεβηκότων».

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1928, διὰ τῆς ὁποίας ἀνετέθη ἐπιτροπικῶς ἡ διοίκησις τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος (ἡ ὁποία παρατίθεται εἰς σελ. 52 ἐπ. τοῦ ἐν ὄψει ἔργου), παρατηρητέα τὰ ἑξῆς: α) Διετηρήθη δι' αὐτῆς τὸ ἐπὶ τῶν Μητροπόλεων τούτων ἀνώτερον κανονικὸν δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ σημαίνει, ὅτι αἱ Μητροπόλεις αὗται ἐξακολουθοῦν νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον β) συμμετέχουν οἱ Μητροπολίται αὐτῶν κατ' ἴσον ἀριθμὸν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ εἰς τὸ Ἐποπτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως γ) συμμετέχουν ὁμοίως οἱ αὐτοὶ Μητροπολίται μετὰ τὰ αὐτὰ δικαιώματα εἰς τὰς Γενικὰς Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δ) ἐκλέγονται οἱ αὐτοὶ Μητροπολίται βάσει καταλόγου ἐκλογίμων, συντασσομένου ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγκρινομένου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον δικαιοῦται νὰ προτείνῃ ὑποψηφίους ε) ἔχουν οὗτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκκληῆτου, ἥτοι ἐφέσεως ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν περιπτώσει ποινῶν ἀργίας ἢ καθαιρέσεως ἢ ἄλλης τινὸς ποινῆς, ἐπιβαλλομένης ὑπὸ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στ) ἀγγέλλεται εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην πᾶσα χρεῖα ἢ πλήρωσις τινὸς τῶν ὡς ἄνω Μητροπόλεων, ἐν γένει δὲ τρεῖται οὗτος ἐνήμερος πάσης κινήσεως εἰς τὰς Μητροπόλεις ταύτας, ἀγγέλλεται δὲ εἰς αὐτὸν ἡ ἐκλογὴ Μητροπολίτου καὶ δι' ἰδιαίτερου γράμματος τοῦ ἐκλεγέντος ζ) οἱ ὡς ἄνω Μητροπολίται μνημονεύουν τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου η) διατηροῦνται ἀπαραιμείωτα τὰ κανονικὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Πα-

τριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Μονῶν. Ἐκ τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ταύτης πράξεως προκύπτει καὶ τὸ ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὡς ἔχον δικαιοδοσίαν ἐκτὸς τῆς Τουρκίας, ἐνθα ἔδρευε, εἶναι καὶ νομικὸν πρόσωπον διεθνοῦς δημοσίου δικαίου (ὡς εἰδικώτερον ὁ καθηγητῆς Χαράλαμπος Φραγκίστας εἰς διάλεξίν του εἰς τὸ "Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου).

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος περιελήφθησαν αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν διατάξεις τῶν κατὰ καιροὺς ἰσχυράτων καὶ μὴ Συνταγμάτων τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἶναι τὸ τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος, τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 1.1.1822, τὸ τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου τῆς ἐν Ἀστρείῳ Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 13.4.1823, τὸ τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐν Τροιζίνῃ Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 8.5.1826, τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 15.3.1832, τὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Γ' Σεπτεμβρίου Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως τῆς 11.3.1844, τὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 31.10.1864, τὸ τῆς Β' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς 1.6.1911, τὸ τῆς Τριακονταμελοῦς Ἐπιτροπῆς τῆς 22.9.1926, τὸ τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τῆς 3.6.1927 καὶ τὸ ἰσχύον τῆς 1.1.1952. Εἰς ἅπαντα τὰ Συντάγματα ταῦτα ἀφαιροῦνται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος τὰ πρῶτα ἄρθρα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ταῦτα, πλὴν τοῦ 1927, εἶναι ἐκδεδομένα «εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος», ὅπερ δευκνύει τὴν θρησκευτικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὸν δεσμὸν αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας του. Διὰ τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ νῦν ἰσχύοντος Συντάγματος καθιεροῦται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς ἐπικρατοῦσα καὶ ἀπαγορεύεται οἰοσδήποτε προσηλυτισμὸς εἰς βάρος αὐτῆς, διὰ δὲ τοῦ ἄρθρου 2 αὐτοῦ καθιεροῦνται τέσσαρα τινά: α) ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ καὶ δὴ ἀπαρασαλεύτως τοὺς ἱεροὺς Ἀποστολικοὺς καὶ Συνοδικοὺς κανόνας καὶ τὰς ἱερὰς παραδόσεις. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἡ τήρησις τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς ἐν γένει Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τοῦτο θεμελιούται ἐπὶ τοῦ δευτέρου κανόνος τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὅποια συνήλθεν ἐν Τρούλλῳ τοῦ βασιλικοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως τὸ 692. Δι' αὐτοῦ ὠρίσθη: α) ὅτι θὰ ἰσχύουν ἐφ' ἑξῆς ὡς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας 1) οἱ Ἀποστολικοὶ, 2) οἱ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, 3) ὅσοι ἀναφέρονται ὑπ' αὐτῶν τῶν Τοπικῶν Συνόδων, καὶ 4) ὅσοι ἀναφέρονται ὑπ' αὐτῶν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἄρθρ. 2 τοῦ Συντάγματος κατέστη ἡ πηγὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν εὐρείᾳ ἔννοιά: β) ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται νὰ εἶναι καὶ δὴ «ἀναποσπαστῶς δογματικῶς ἡνωμένη μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης καὶ πάσης ἄλλης ὁμοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας». Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἡ δογματικὴ ἐνότης μετὰ πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζεται ὡς κεφαλὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον: γ) ὅτι εἶναι Αὐτοκέφαλος. Ἡ διάταξις αὕτη ὑπάρχει, ὡς ἐλέχθη, ἀπὸ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 καὶ ἐφ' ἑξῆς: δ) ὅτι διοικεῖται ὑπὸ Ἱερᾶς Συνόδου ἀρχιερέων. Ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἐπιβάλλει τὸ εἶδος τῆς διοικήσεως Συνόδου. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων σημειωτέον, ὅτι τὸ ἄρθρ. 1 κηρύσσει πᾶσαν γνωστὴν (μὴ μυστικὴν) θρησκείαν ἐλευθέραν καὶ θέτει τὰ τῆς ἀκαλύτου λατρείας αὐτῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων, τὸ δὲ ἄρθρ. 2 κηρύσσει τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀπαραβίαστον.

Ἐπὶ τὸ κράτος τοῦ ἄρθρου τούτου (2), τὸ ὅποιον εἶχε διατυπωθῆ ὁμοιόμορφως εἰς ὅλα τὰ ἀπὸ τοῦ 1844 Συντάγματα, ἐγεννήθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφορῶν ζητημάτων τὸ θέμα, ἂν προστατεύονται συνταγματικῶς πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενοι ὡς τηρητέοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κανόνες. Τὸ θέμα δὲ αὐτὸ θίγεται καὶ εἰς τὴν σύνομον εἰσαγωγὴν ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου μέρους τοῦ ἐν ὄψει ἔργου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν ἐπιστήμην στασιάζεται τὸ ζήτημα. Οὕτως, οἱ μὲν θεολόγοι ἐπέστησαν ὁμοφώνως ὑπὲρ τῆς Συνταγματικῆς

προστασίας πάντων τῶν κανόνων, οἱ δὲ νομικοὶ παλαιότερον κατὰ πλειοψηφίαν, νῦν δὲ μᾶλλον ὁμοφώνως, ἀντιθέτως, ὅτι δηλ. δὲν προστατεύονται συνταγματικῶς, εἰ μὴ μόνον οἱ κανόνες οἱ ἀφορῶντες εἰς τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρείαν, οὐχὶ δὲ οἱ ἀφορῶντες εἰς τὴν διοίκησιν. Ὁ Ὁ Ἄρειος Πάγος παλαιότερον ἀπέφυγε νὰ δώσῃ λύσιν, τὸ Νομικὸν ὅμως Συμβούλιον τοῦ Κράτους, παρὰ τὴν ἀντίθετον ἄποψιν τοῦ τότε (1900) Εἰσαγγελέως τοῦ Ἄρειου Πάγου Τζιβανοπούλου, ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῶν Νομικῶν, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησε σταθερῶς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων ἐξ ἀφορμῆς τοῦ καθιερωθέντος ὀρίου ἡλικίας τῶν ἀρχιερέων διὰ τοῦ Διατάγματος 4589/1966 (περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω), ἀπορρίψαν σχετικὴν προσφυγὴν τῶν ἐξ αὐτῶν καταληφθέντων ὑπὸ τοῦ ὀρίου τούτου, στηριχθεῖσαν ἐπὶ τοῦ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ Διάταγμα ἦτο ἀντίθετον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνεπῶς ἀντισυνταγματικόν. Ὁ ἐκπονητὴς τῆς ἐν ὄψει ἐργασίας τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης (σελ. 59) τῆς ἀποσαφήνσεως τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τῶν προστατευτῶν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἄποψις τοῦ δὲ αὐτῆς εἶναι μίᾳ προσωρινῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ θέματος πρὸς συζήτησιν, διότι ἤδη ἀπὸ ἐπιστημονικῆς (νομικῆς) καὶ νομολογιακῆς πλευρᾶς θεωρεῖται λήξαν, εἰς τοῦτο δὲ κατατείνει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένη (αὐτ.) βιβλιογραφία, ἡ ὁποία ὅμως περιλαμβάνει μᾶλλον τὰς εὐμενεῖς πρὸς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀπόψεις γνώμας.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος, μετὰ σύντομον ἐπίσης κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιτίθεται ἡ ἀντικανονικὴ ἐνέργεια τοῦ 1850, παρατίθεται ἡ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἑλληνικὴ (κρατικὴ) καταστατικὴ νομοθεσία, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ μνημονευθέντος Νόμου τῆς 23 Ἰουλίου/1 Αὐγούστου 1833, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύθη δι' ἀπλῆς νομοθετικῆς (κρατικῆς) ἐνεργείας ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἐκπονητὴς τοῦ ἔργου παραθέτει ἀμέσως μετὰ τὸν νόμον τούτον τὰ συμπληρώσαντα αὐτὸν διατάγματα περὶ τοῦ τρόπου τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, περὶ προσωρινῆς διαρρύσεως τῶν Ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου καὶ διαφόρους ἐτέρους τροποποιητικoὺς ἢ συμπληρωματικoὺς νόμους καὶ διατάγματα, ἐκδοθέντα μέχρι τῆς κανονικῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη, ἔλαβε χώραν τὸ 1850. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο δύναται νὰ ἀνεύρῃ τις ὄλους τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους κατὰ καιροὺς ἐξέδωκε τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος πρὸς ρύθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν νόμων τούτων προεκλήθησαν εἰσηγήσει τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῆς. Πράγματι, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Ἐκκλησία ἔτυχε πάντοτε προνομιακῆς μεταχειρίσεως, λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν δεσμῶν Ἑθνους καὶ Ἐκκλησίας, δεῖγμα δὲ τῆς μεταχειρίσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἐκφράζεται καὶ ὡς προστασία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καὶ ἡ διὰ νόμων κατοχῶσις τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Οἱ νόμοι οὗτοι μετὰ τοὺς ἤδη παρατεθέντας εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ὁ Σ' τῆς 9/10 Ἰουλίου 1852 περὶ «ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους τελούντος κλήρου», διὰ τοῦ ὁποίου ἀρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν εἰς 24, καθωρίσθησαν τὰ καθήκοντα τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡ διαβεβαίωσις αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως, τὰ τῆς μεταθέσεως αὐτῶν τῆ ἐγκρίσει τῆς Συνόδου, τὰ τῆς παραιτήσεως, ἀντικαταστάσεως, ἐπιτιμίων, χειροτονίας, μισθοδοσίας κλπ., ὡς καὶ τὰ τοῦ ὑπ' αὐτοὺς κλήρου. β) Ὁ ΣΑ' τῆς 9/24 Ἰουλίου 1852 Νόμος Καταστατικὸς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ἐπεκύρωσε τὸν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Τόμον τοῦ 1850. Διὰ τοῦ Νόμου τούτου, ὁ ὁποῖος ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐνωθείσας μετὰ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀργότερον Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1864-καὶ 1881), διετηρήθη τὸ συγκεντρωτικὸν σύστημα τοῦ νόμου τοῦ 1833 καὶ ἡ ὑποταχὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Πολιτείαν. Πράγματι, δι' αὐτοῦ διετηρήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀλλ' ἤλλαξεν ἡ σύνθεσις αὐτῆς. Αὕτη ἀποτελεῖται πλέον μόνον ἐξ ἀρχιερέων, ἔχει δὲ ὡς μόνιμον Πρόεδρον τὸν ἐκάστοτε Μητροπολίτην (τότε) Ἀθηνῶν. Διετηρήθη ὁ θεσμὸς τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου, ὁ ὁποῖος εἶχε μεγάλην ἰσχύν,

διότι ἄνευ τῆς παρουσίας ἢ τῆς προσυπογραφῆς αὐτοῦ ἦτο ἄκυρος πᾶσα ἀπόφασις ἢ πράξις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς ὁποίας πᾶσα ἀλληλογραφία πρὸς ἐσωτερικὰς ἢ ἐξωτερικὰς ἀρχὰς θὰ ἐγίνετο ὑποχρεωτικῶς διὰ τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν. γ) Ὁ νόμος οὗτος διετηρήθη ἐν ἰσχύϊ μέχρι τοῦ 1923, ὁπότε καὶ κατηργήθη διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 35422/14.12.1923 ἀποφάσεως τῆς τότε ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀπόφασις αὕτη, ὡς καὶ οἱ τίτλοι τῶν διαφόρων νόμων, οἱ ὁποῖοι μεταξὺ 1852 καὶ 1923 συνεπλήρωσαν ἢ ἐτροποποίησαν αὐτὸν (ἐν συνῶλῳ 22) παρατίθενται ἐν ὑποσημείωσει ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον (σελ. 116 ἐπ.), ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ Νομοτελεστικὸν Διάταγμα ἀπὸ 22 Ἰανουαρίου 1900 περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν (σελ. 120 ἐπ.). δ) Νόμος τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923 «Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Διὰ τοῦ Νόμου τούτου κατηργήθη ἡ διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος, ὠρίσθη περιοδικὴ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας, συνερχομένη ἀπαξ τοῦ ἔτους ἢ ἐκτάκτως, ἀν παρίστατο ἀνάγκη, καθιερώθη ἡ ἐκλογή τῶν ἀρχιερέων ἐκ τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας καὶ ὁ θεσμὸς τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων, ἐδημιουργήθησαν ἐπισκοπικαί, δευτεροβάθμια ἐκκλησιαστικὰ Δικαστήρια, ἐμειώθη ἡ ἰσχύς τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου, διότι αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἶναι ἐγκυροὶ καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας του, ἐφ' ὅσον προσεκλήθη οὗτος εἰς τὰς συνεδρίας της, ἠβξήσεν ὅμως ἡ ἰσχύς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου (ὡς ἐπιτροφορήθη ἤδη ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν) ὡς Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, διότι οὗτος θὰ διηύθιεν πλέον τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας ἄνευ αὐτῆς. Γενικῶς ἐπεδιώχθη διὰ τοῦ νόμου τούτου ἡ κατάργησις τοῦ συγκεντρωτικοῦ συστήματος καὶ ἡ μὴ ἐπέμβασις τῆς Πολιτείας εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου καθωρίσθη, ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος θὰ ἀλληλογραφῇ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους ἀπ' εὐθείας, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Μητροπόλεων ἀνέρχεται εἰς 32, ὅτι πάντες οἱ ἐπίσκοποι θὰ τιτλοφορῶνται Μητροπολίται καὶ καθωρίσθησαν αἱ περιπτώσεις μεταθέσεως καὶ παραιτήσεως, ὡς καὶ αἱ προϋποθέσεις ἐκλογιμότητος καὶ ἐγγραφῆς εἰς κατάλογον ἐκλογίμων τῶν ὑποψηφίων ἀρχιερέων καὶ ἐκλογῆς ἀρχιεπισκόπου. ε) Ν.Δ. 26 Σεπτεμβρίου 1925 «περὶ συστάσεως Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ περὶ συμπληρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ Καταστατικοῦ Ν. τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923 τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Διὰ τοῦ Ν.Δ. τούτου, λόγῳ τῆς ἐπὶ ἔτος ὀλικλήρον μὴ ὑπάρξεως Συνόδου καὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ μόνου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἐπανεφέρθη ὁ θεσμὸς τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου (ἤδη ἐπταμελοῦς, ἡ ὁποία κατέστη τὸ μόνον δευτεροβάθμιον Δικαστήριον καὶ συλλογικὸν ὄργανον ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. στ) Ν. 5187/20 Ἰουλίου—4 Αὐγούστου 1931 «Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ὁ ὁποῖος κατήργησε τὸν προηγουμένον διὰ τῆς καθιερώσεως νέων προϋποθέσεων μεταθετοῦ, διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων καὶ διὰ τῆς ἀναγορεύσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ ἀπασῶν τῶν Μητροπόλεων εἰς Νομικὰ Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. ζ) Ν. 5438 τῆς 29 Ἀπριλίου/6 Μαΐου 1932 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ Ν. 5187». Οὗτος ἠβξήσεν τὸν ἀριθμὸν τῶν συνοδικῶν εἰς 12 καὶ μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἰς 13, ἀντικατεστάθη ὅμως διὰ τοῦ Π.Δ. τῆς 25 Μαΐου/17 Αὐγούστου 1932 «περὶ Κωδικοποιήσεως τοῦ περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἰσχυουσῶν διατάξεων», ὁ ὁποῖος περιέλαβε καὶ τὰς Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τὰς ἀνατεθείσας ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιτροπικῶς εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. η) Διάφοροι Νόμοι συμπληρωματικοὶ ἢ τροποποιητικοὶ τοῦ προηγουμένου (τὸ ὅλον 11 μέχρι τὸ 1960), οἱ ὁποῖοι παρατίθενται κατὰ τοὺς τίτλους τῶν ἐν ὑποσημείωσει εἰς τὰς σελίδας 204, 205 τῆς ἐν ὄψει ἐργασίας. θ) Α.Ν. 1363 τῆς 15 Αὐγούστου/3 Σεπτεμβρίου 1938 περὶ κατοχυρώσεως διατάξεων τῶν ἀρθ. 1 καὶ 2 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος (1864/1911), διὰ τῶν ὁποίων καθωρίσθησαν εἰδικώτερον τὰ τῆς ἐνοτίας καὶ τῶν περιπτώσεων πρῶτον βαθμοῦ καὶ ἐλάφθησαν μέτρα (καὶ ποινικῆς φύσεως) κατ' αὐτοῦ Α.Ν. 1457 τῆς 1.11.1938 περὶ συμπληρώσεως τοῦ ἀρθ. 12 τοῦ Κωδικοποιηθέντος (ὡς ἄνω) Ν. 5338 κλπ., ὁ ὁποῖος καθώρισεν εἰδικώτερον τὰ τῆς

διαδικασίας ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀ.Ν. 1493 τῆς 3.12.1938 «περὶ ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Βασιλείου», ὁ ὁποῖος καθώρισε τὰ τῶν προσόντων τῶν υποψηφίων καὶ τὰ τῆς διαδικασίας καὶ τοῦ τρόπου ἐκλογῆς ἰδίᾳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν μετὰ τὴν διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 936/1938 ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ τοῦ ἀπὸ Κορινθίας. Βάσει τοῦ νόμου τούτου ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἀπὸ Τραπεζούντος Χρῦσανθος, ἀργότερον δὲ οὗτος κατηργήθη, ἐπαναφερθέντος (1941) τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχρημάτισε καὶ ἀντιβασιλεύς Ἀ.Ν. 1672 τῆς 29.3.1939, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐτροποποιήθη καὶ συμπληρώθη ὁ ἀναφερθεὶς Ἀ.Ν. 1363/1938 ὡς πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀπαγορεύσεως προσηλιτισμοῦ. ι) Ἀ.Ν. 2170 τῆς 4.1.1940 περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νόμος οὗτος ἐδημοσιεύθη μετὰ γνώμην τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ περιέλαβε τὰς διατάξεις τῶν ἤδη δημοσιευθέντων πρὸ αὐτοῦ νόμων περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἐμνημονεύθησαν ἀνωτέρω. ια) Διάφοροι συμπληρωματικοὶ ἢ τροποποιητικοὶ νόμοι (τὸ ὅλον 18) μέχρι τοῦ 1943, οἱ ὁποῖοι παρατίθενται εἰς τὴν ἐν ὄψει ἔκδοσιν ἐν ὑποσημειώσει σελ. 266, 267. ιβ) Νόμος τῆς 27.9.1943 περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νόμος οὗτος, κυρωθεὶς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 184 ἀπὸ 26.3.1946 πράξεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου «περὶ κυρώσεως νομοθετημάτων κατοχῆς κλπ», ὑφίσταται κατὰ βάσιν ἐν ἰσχύϊ ἔτι καὶ σήμερον, ἦτοι κατὰ τὰς διατάξεις αὐτοῦ, ὅσαι δὲν ἐτροποποιήθησαν διὰ τῶν μετ' αὐτὸν δημοσιευθέντων νόμων, οἱ ὁποῖοι (44 ἐν συνόλῳ μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1966) παρατίθενται κατὰ τοὺς τίτλους αὐτοῦ ἐν ὑποσημειώσει (σελ. 308-311). Ὁ νόμος οὗτος διετήρησε τὰς ἤδη νομοθεσίας, ἀνεγνώρισεν ὡς ἀνωτάτην Ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας, ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς ὁποίας διετήρησε τὴν 13μελῆ διαρκῆ Ἱερὰν Σύνοδον. Πρόεδρος ἀμφοτέρων τῶν Συνόδων ὠρίσθη ὁ ἐκάστοτε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Ὁ νόμος ὥρισεν ἐπίσης τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ἀρμοδιότητας τῶν Συνόδων τούτων, τὰ τοῦ τρόπου καὶ τῶν προσόντων ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου καὶ Μητροπολιτῶν, ὡς καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῶν, κατὰ τρόπον, ὅστε να πραγματοποιηθῆ μεγαλυτέρα ἔτι χειραφέτησις τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ Κράτους. Ἐπαναφέρθη ὁ θεσμὸς τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων, ὠργανώθησαν τὰ Γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, διευπλώθη ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ Μητροπόλεις ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν ἐκ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐλήφθη μέριμνα διὰ τοὺς ἐν γένει κληρικούς, διὰ τὰ Ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τὸ σωφρονιστικὸν κληρικῶν καὶ ὠρίσθησαν αἱ Μητροπόλεις, τῶν ὁποίων ἐπετρέπετο ἡ πλήρωσις διὰ μεταθέσεως. ιγ) Ἐκ τῶν νόμων τῶν τροποποιησάντων τὸν ὡς ἄνω νόμον οἱ σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ὁ 3752 τῆς 29.4.1959, διὰ τοῦ ὁποῖου παρεπέμφθη ὁ καθορισμὸς τῶν προσόντων καὶ τῶν τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου καὶ Μητροπολιτῶν εἰς ἐκδοθησόμενα Βασ. Διατάγματα. 2) Διάταγμα τῆς 17.12.1959, τροποποιηθὲν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 76/28.4.1960 πράξεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, «περὶ συνθέσεως, συγκλήσεως, λειτουργίας καὶ ἀρμοδιότητος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κλπ». Διὰ τοῦ Διατάγματος τούτου ἰδρύθη νέα Μητρόπολις, ἡ τοῦ Πειραιῶς, καὶ ὠρίσθη ἡ διὰ μεταθέσεως πλήρωσις μόνον τῶν Μητροπόλεων Θεσσαλονίκης καὶ Πειραιῶς. 3) Ὁ νόμος 4326 τῆς 27.9.1963, διὰ τοῦ ὁποῖου κατηργήθη τὸ μεταθετὸν δι' ἀπάσας τὰς Μητροπόλεις καὶ ὠρίσθη ἡ πλήρωσις αὐτῶν ἐκ καταλόγου ἐκλογίμων, συντασσομένου ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ παρέκκλησιν τῶν ἤδη ἰσχυόντων σχετικῶς. 4) Πρᾶξις ὑπ' ἀριθ. 194 τῆς 21.10.1965 «περὶ τρόπου πληρώσεως κενῶν Μητροπολιτικῶν ἐδρῶν καὶ ἐφημεριακῶν θέσεων, ὡς καὶ τρόπου ψηφίσεως τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὠρίσθη κατ' ἐξαιρέσιν ἡ διὰ μεταθέσεως πλήρωσις τῶν Μητροπόλεων Πειραιῶς, Σερρών καὶ Νιγρίτης καὶ ἀπεφασίσθη ἡ πλήρωσις τῶν λοιπῶν ἀπὸ μακροῦ δὲ κενῶν Μητροπόλεων δι' ἐκλογῆς ἐκ μέρους

τῆς Ἱεραρχίας ἐντὸς συντομωτάτου χρόνου καὶ δὴ διὰ χειροτονίας καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ κατὰ τὴν εἰς αὐτὸν ὀριζομένην σειρὰν ὥρισθη ἐπίσης ἡ πλήρωσις ἐφημεριακῶν θέσεων κατ' ἐξαίρεσιν βάσει μειωμένων προσόντων εἰς ἀκριτικὰς Μητροπόλεις καὶ Ἐπιτροπὴ πρὸς σύνταξιν τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πράξεως ταύτης ἀνεστάλη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 181 ἀπὸ 13.11.1965 ἀποφάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀναστολῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας κατόπιν προσβολῆς αὐτῆς. Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Ἱεραρχία προέβη εἰς τὴν πλήρωσιν διὰ μεταθέσεως τῶν ὡς ἄνω τριῶν Μητροπόλεων, ὡς καὶ τῶν ὑπολοίπων (15) δι' ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας. 5) Ἐπηκολούθησε τὸ Ν.Δ. 4562 τῆς 15.10.1966 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων ἀφορῶσάν εἰς τὸ προσωπικὸν τῆς Ἱ. Συνόδου, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν Ὄργανισμῶν κλπ.», πρὶν ἢ δημοσιεῖσθαι τὸ Ν.Δ. 4589 τῆς 10.11.1966, τὸ ὁποῖον κατήγγησεν, ἀφ' ἧς ἴσχυσε, τὴν μνημονευθεῖσαν ὑπ' ἀριθ. 184/1965 πρᾶξιν καὶ ἐθεώρησεν αὐτοδικαίως ἀκύρους τὰς γενομένας ὡς ἄνω μεταθέσεις καὶ ἐκλογὰς Μητροπολιτῶν. Προέβλεψεν ὅμως αὕτη τὴν δι' ἰδιαιτέρων Βασιλικῶν Διαταγμάτων, κατόπιν συμφώνου γνώμης τῆς ἐπὶ τούτῳ συγκληθησομένης Ἱεραρχίας, ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων μεταθέσεων καὶ ἐκλογῶν, ἴδρυσεν νέας Μητροπόλεις, τῆς Νικαίας (Πειραιῶς), τὴν τοῦ Λαγκαδᾶ (Θεσσαλονίκης), ὥρισεν ὡς ὄριον ἡλικίας τῶν ἀρχιερέων (πλὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου) τὸ ὄγδοηκοστόν, προσδιώρισε τὸν τρόπον κενώσεως ἐδρῶν συνεπέλα ἀνικανότητος, νόσου ἢ γήρατος ἀρχιερέων, καθώρισε τὰς ἀποδοχὰς τῶν ἀρχιερέων ἐν γένει, ὑπήγαγε τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐκ πάσης ἱεροπραξίας εἰς εἰδικὸν λογαριασμὸν παρὰ τῷ Τ.Α.Κ.Ε., ὥρισε τὰ τῆς κληρονομίας αὐτῶν, εἰσήγαγεν ἔλεγχον τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν Μονῶν, διώρισε νέαν Ἐπιτροπὴν συντάξεως Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐμερίμνησε διὰ τὴν διάθεσιν τῶν ὑπεραριθμῶν ἐφημεριῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων πρὸς θεραπείαν ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας. 6) Α.Ν. 3 τῆς 10.5.1967 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινῶν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 671/1943 Νόμου». Διὰ τοῦ νόμου τούτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἐν ἰσχύϊ σήμερον, μετὰ τῶν μὴ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ καταργηθειῶν διατάξεων τοῦ Ν. 671/1943, ὥρισθη Διарκῆς Ἐπερὰ Σύνοδος δικταμελῆς μετ' Προέδρον τὸν Ἀρχιεπίσκοπον (ὡς ἑνατον μέλος), ἡ ὁποία συνεκροτήθη ἀριστίνδην ἐκ μελῶν ὀρισθέντων διὰ τοῦ ἐπακολουθήσαντος Β.Δ. 291 τῆς 11.5.1967. Αὕτη προτείνει τρεῖς ὑποψηφίους πρὸς ἐκλογὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ὡς Ἀρχιεπίσκοπον ἢ Μητροπολίτου τὸ ὄριον ἡλικίας τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, κατηγγήθη δὲ ἡ θέσις τοῦ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἀνετέθησαν εἰς τὸν ἐκαστοτε Γενικὸν Διευθυντὴν Ὀρθοσκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὀρθοσκευμάτων.

Εἰς τὸ τέταρτον τμήμα περιελήφθησαν τὰ Σχέδια Καταστατικῶν Χαρτῶν τῶν Ἐπιτροπῶν τῶν ἐτῶν 1914, 1962 καὶ 1964, ὡς καὶ τὸ τοῦ τῶν Νέων Χωρῶν δυνάμει τοῦ ἀπὸ 27-8-1925 Κυβερνητικοῦ Διατάγματος. Τοῦ τμήματος τούτου προτάσσεται ἐπίσης ἕτερα κακατοπιστικὴ εἰσαγωγὴ μετὰ παραθέσεως γραμμῶν καὶ ἐρωτικῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ὡς ἄνω σχέδια, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἀπολύτως δυσεύρετα καὶ τῶν ὁποίων ἡ μελέτη ἀποδεικνύεται χρήσιμος διὰ τὰς περιεχομένας εἰς αὐτὰ νομοθετικὰς νομοκανονικῶν περιεχομένου σκέψεις.

Δι' ὅλου τοῦ ἀνα χεῖρας ἔργου ἀνακύπτει ἀνάγλυφος ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διὰ μέσου αὐτῆς θὰ ἀνεύρη τις τὸ ἰσχυρὸν σήμερον σύστημα τῆς νόμου κρατουμένης Πολιτείας, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἡπιον πολιτειοκρατικόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αὐστηρὸν πολιτειοκρατικόν, τὸ ὁποῖον ἐγγώρισε τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Καισαροπατισμοῦ. Εἶναι περιττὸν νὰ ἐπιναληθῆ ἡ κρίσις περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου. Ὁ ἀ ἦτο εὐχῆς ἔργον, καὶ ἄλλοι ἱεράρχαι νὰ ἀσχοληθοῖν μετὰ τὰ νομικὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀ εἶδετο τοιοῦτοτρόπως ἀφορμὴ, νὰ ἀποκτίσῃ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μεγαλύτεραν νομικὴν ἐμ-

πειριαν, ἡ ὁποία θὰ ἀπετέλει τὸν ἀνασχετικὸν φραγμὸν εἰς πολλὰς ἀγόνους, ἀλλὰ καὶ ἀστόχους αὐτῆς ἐνεργείας εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ συστήματος τῆς νόμῳ κρατούσης Πολιτείας, εἰς τὸ ὁποῖον, κατὰ μακροαῖωνα παράδοσιν ἀλλὰ καὶ καθεστηκυῖαν τάξιν, ὀφείλει αὕτη, καλῶς ἢ κακῶς, νὰ ζῆ καὶ νὰ κινῆται.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΑΣΤ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ

Καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Φειδᾶ, Β., Ἡ πρώτη ἐν Ῥωσίᾳ Ἐκκλ. Ἱεραρχία καὶ αἱ Ῥωσικαὶ Πηγαί. Μελέτη ἱστορικοκανονικὴ καὶ κριτικὴ. Ἀθήναι 1967, σελ. 156.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη ἐργασία ἀναφέρεται εἰς τὴν πλέον σκοτεινὴν περίοδον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ῥωσίας (989-1038) διότι περὶ τῆς πρώτης ἐν Ῥωσίᾳ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ἔχομεν μόνον μεταγενεστέρας τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πηγὰς, ἐνῶ αἱ βυζαντιναὶ καὶ Ῥωσικαὶ πηγαὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τηροῦν σιγὴν. Καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὁμῶς Ῥωσικῶν Χρονικῶν αἱ μαρτυρίαι ἡμφεσβητήθησαν ἕνεκα τῶν παρεισφορησάντων ἀναχρονισμῶν κυρίως περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Φωτίου. Αἱ ἕνεκα τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως τῶν πηγῶν διατυπωθεῖσαι θεωρίαι (Βουλγαρικὴ, Ταματάρχης, Χερσῶνος, Ἀύτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς, ἀπλῆς ἐπισκοπῆς κ. ἄ.) δὲν ἔλυσαν τὸ πρόβλημα, μᾶλλον δὲ κατέστησαν δυσχερεστέραν τὴν λύσιν, διότι ἡμφεσβήθησαν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν Ῥωσικῶν Χρονικῶν.

Ὅρθῶς ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐκτενεστάτῃ Εἰσαγωγῇ τῆς ἐργασίας του ἀσκεῖ κριτικὴν τῶν διατυπωθεῶν σχετικῶν θεωριῶν, τὰ θετικὰ πορίσματα τῆς ὁποίας, τόσον ἐξ ἐπόψεως Κανονικοῦ Δικαίου ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν, προσφέρουν νέας θέσεις εἰς τὸ ἐπίμαχον ζήτημα. Ὁ σ. ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐξάρτησις τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας, φαίνεται δὲ ἀποκρούων τὴν ὑποστηριζομένην θέσιν περὶ τῆς υπάρξεως Πατριαρχείου Ἀχρίδος κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχὴν. Αἱ βουλγαρικαὶ γραμματεῖαι καὶ ἐπιδράσεις, ἀναμφισβήτητοι εἰς τὴν πρώϊμον Ῥωσικὴν γραμματεῖαν, ὀρθῶς θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ συγγραφῆως ὡς μὴ ἀποτελοῦσαι ἀσφαλῆς κριτήριον τῆς ἐξαρτήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσίας ἀπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας (ὑπαρχούσης ἀπὸ 1020 μ.Χ.). Ἄλλως τε πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεως ταύτης ὁ σ. ἐχρησιμοποίησε μαρτυρίαν ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἀρχιεῖου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ὑφ' ἧς ἀναφέρεται σαφῶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας οὐδέποτε ἐν τῷ παρελθόντι ἔσχε διοικητικὰ τινὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας Ῥωσίας.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. ἀποκρούει τὴν τοσαύτην προκαλέσσασαν σύγχυσιν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ῥωσίας θεωρίαν τῆς Ταματάρχης, δειξας, ὅτι ἡ πόλις Ταματάρχη (Ῥωσ. Τιμουτορακάν) δὲν διεδραμάτισε τοσοῦτον σπουδαῖον ῥόλον εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τῆς Ῥωσίας. Ὅρθοτάτῃ ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Βαανοῦς Μαστράβων ἦτο ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπισκοπῆς Μασταύρων ἢ Μαστράβων τῆς μητροπόλεως Μύρων ἢ Ἐφέσου καὶ δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ταματάρχης (Le Quien, Goloubinskij, Dvornik, Vernatsky κ. ἄ.) ἢ Ματραβάντζ τῆς Ἀρμενίας (Adontz, Homigmann).

Ἐν τῷ Α'. Κεφαλαίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βυζαντινορρωσικαὶ πολιτικαὶ σχέσεις καὶ Βυζαντινὴ ἐν Ῥωσίᾳ Ἱεραποστολή, ὁ σ. ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τῆς ὑποτιθεμένης ῥήξεως Βλαδιμήρου καὶ Βυζαντινῆς Ἱεραποστολῆς ἐν Χερσῶνι. Ὁ σ. ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ὑποστηρίζει ὅπως πρωτότυπον θέσιν, καθ' ἣν μετὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Βλαδιμήρου ἀνεπτύχθησαν ὅπως ἰδιόμορφοι Βυζαντινορρωσικαὶ πολιτικαὶ σχέσεις, τεθεμελιωμένοι ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν Ῥώσων ὑπὸ τῆς

Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς. Αἱ προσφερόμεναι ἄφθονοι μαρτυρίαι τῶν βυζαντινῶν καὶ σλαβικῶν πηγῶν πιστοποιοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδιομόρφων τούτων σχέσεων τῆς «πνευματικῆς Υἱοθεσίας καὶ ἀποκλείου τὸσον τῶν ὑποτιθεμένην ῥῆξιν Βλαδιμήρου καὶ Βυζαντινῶν ἐν Χερσῶνι, ὅσον καὶ τὴν ὑποστηριζομένην ὑποταγὴν τῆς Ῥωσίας εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρόκειται, πράγματι, περὶ μεγάλης προσφορᾶς εἰς τὸ λεπτὸν τοῦτο ζήτημα.

Ἡ δευτέρα παράγραφος τοῦ Κεφαλαίου τούτου παρουσιάζει τὴν Βυζαντινὴν ἱεραποστολὴν δρῶσαν ἐν Ῥωσίᾳ. Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα τῆς παραγράφου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποῦ, πότε καὶ ὑπὸ τίνων ἐβαπτίσθη ὁ Βλαδίμηρος;» ὁ σ. διὰ λεπτοτάτης κριτικῆς τῶν Ῥωσικῶν πηγῶν, ἰδίᾳ τῆς «Μνήμης καὶ Ἐγκωμίου» τοῦ Βλαδιμήρου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Ῥωσικοῦ χρονικοῦ, τοῦ ἀποδοθέντος εἰς τὸν μοναχὸν Νέστορα καὶ δι' εὐφυοῦς διορθώσεως τοῦ ἐπιμάχου κειμένου «τῆς Μνήμης καὶ Ἐγκωμίου» ἑναρμονίζει τὰς μαρτυρίας τῶν Ῥωσικῶν πηγῶν καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Βλαδίμηρος ἐβαπτίσθη τὸ 989 ἐν Χερσῶνι, καθ' ὃν τρόπον περιγράφει τὸ Ῥωσικὸν χρονικόν, τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν μοναχὸν Νέστορα.

Ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «πρῶτη διοργάνωσις τῆς μητροπόλεως Ῥωσίας» ἐξετάζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς πράξεως» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μόνῃ δυνατῇ διοργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας Ῥωσίας, ὡς μητροπόλεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ὁ σ. ἀφοῦ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τῆς σιγῆς τοῦ πρώτου Ῥωσικοῦ Χρονικοῦ καὶ τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν πηγῶν διὰ λεπτοῦς κριτικῆς τῶν πηγῶν τούτων, ἐνῶ ἐδότη πρωτότυπος καὶ πιθανοτάτη ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ῥωσικοῦ χρονικοῦ τοῦ ἔτους 1037 περὶ τῆς θεμελιώσεως τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τοῦ Κιέβου. Ἄλλως τε διὰ τῆς χρονολογήσεως τοῦ Τακτικοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἀποδεικνύεται ἀναντιρρήτως ἡ ἄμεσος ἐξάρτησις τῆς Ἐκκλησίας Ῥωσίας ὡς μιᾶς τῶν μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἤδη ἀπὸ τοῦ 989, γεγονὸς ἀποδεικνυόμενον καὶ ἐκ τῆς πρωτοτύπου ἐρμηνείας ὑπὸ τοῦ σ. τῆς σχετικῆς μαρτυρίας τοῦ ΥΑΗΥΑ Ἀντιοχείας, ἄραβος συγγραφέως τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Παραλλήλως ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ διὰ πρώτην φορὰν μαρτυρίας ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὅς ἡ Ἐκκλησία Ῥωσίας ὑπῆρχη ἤδη ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον.

Σπουδαιότατή δια τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ῥωσίας εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ Γ' κεφαλαίου τῆς μελέτης ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἰμπεροπολιτικὸς Ῥωσίας, διότι ὁ σ. ἐξήτασε τὸ ἄλυτον εἰστέι πρόβλημα τῶν προσώπων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει περίοδον (989-1039).

Ἡ τοποθέτησις τοῦ προβλήματος εἶναι θαυμασία, ἰδιαίτερος εἰς τὸ ἐπιμαχὸν θέμα περὶ τὸν πρῶτον μητροπολίτην Ῥωσίας, διὰ τὸ ὅποιον τὰ Ῥωσικὰ χρονικὰ παρουσιάζουν ἰλιαν συγκεχυμένην μορφήν. Πράγματι σειρά τις τῶν Ῥωσικῶν χρονικῶν θεωρεῖ ὡς πρῶτον μητροπολίτην Ῥωσίας τὸν Μιχαὴλ (989-991), ἕτερα τὸν Λέοντα (992-μετὰ τὸ 1004), τὸ Ῥωσικὸν χρονικόν, τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν μοναχὸν Νέστορα ἀναφέρει διὰ πρώτην φορὰν μητροπολίτην Ῥωσίας τὸν Θεόπεμπτον (1039). Τὰ Ῥωσικὰ χρονικὰ παρουσιάζουν συγκεχυμένην μορφήν, διότι οἱ Μιχαὴλ καὶ Λέων θεωροῦνται ἀποσταλέντες εἰς Ῥωσίαν ὑπὸ τοῦ πρὸ ἑατονταετηρίδος ἀποθανόντος Πατριάρχου Φωτίου.

* Ὁ σ. ὁρθῶς καταφεύγει ἐν ἀρχῇ εἰς κριτικὴν ἐξέτασιν τῶν Ῥωσικῶν πηγῶν καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν προέλευσιν τῆς συγχύσεως τῶν Ῥωσικῶν χρονικῶν περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου διὰ λεπτοτάτης κριτικῆς ἐργασίας, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας εἶναι πράγματι ἀξιόλογα, διότι δι' αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἡ προέλευσις τῆς συγχύσεως ἐκ τῆς Ἐγκωμίου ἐπιστολῆς τοῦ Φωτίου πρὸς τοὺς πατριάρχους τῆς Ἀνατολῆς (867). Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Honigmann, καθ' ὃ ὁ εἰς Ῥωσίαν μεταθεθεὶς Θεοφύλακτος Σεβαστείας ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος μητροπολίτης τῆς Ῥωσίας. Ἡ θέσις τοῦ Honigmann, γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τῶν διαπρεπῶν ἱστορικῶν Ostrogorsky, Rauch κ.ἄ., ἀναφίεται κατὰ

τρόπον ἀναντίρρητον, διότι ὁρθῶς ὁ σ. ἀποδίδει μεγαλύτεραν ἀξιοπιστίαν εἰς τὰς μαρτυρίας Βυζαντινῶν συγγραφέων ἀπὸ ἀναλόγους μαρτυρίας Ἀράβων συγγραφέων, ἰδιαίτερος διὰ θέματα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ σ. ἀφοῦ ἀποκλείει πᾶσαν βοήθειαν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος περὶ τὸν πρῶτον μητροπολίτην, ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην, διὰ κριτικῆς θεωρήσεως τῶν ῥωσικῶν πηγῶν, τὴν ἀποψιν τοῦ Golubinskij, καθ' ἣν ὁ Μιχαὴλ πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἀποσταλέντα εἰς Ῥωσίαν ἐπίσκοπον, ἄποψις ἄλλως τε, ἥτις ἐπεκράτησε παρὰ πᾶσι τοῖς εἰδικοῖς. Ὁ σ. ἀποδεικνύει τὸν συμβιβαστικὸν καὶ συμπληματικὸν χαρακτῆρα τῶν ῥωσικῶν μαρτυριῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τῆς Παλινωδίας τοῦ Ζαχαρίου Κοπυστένσκου καὶ τοῦ Γκουστίνσκαγια χρονικοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠρείσθησαν οἱ Goloubinskij καὶ Sakhmatov. Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. ἀποκαθιστᾷ τὸ κύρος τῶν ῥωσικῶν πηγῶν καθ' ὅς πρῶτος μητροπολίτης Ῥωσίας ὑπῆρξεν ὁ Μιχαὴλ (989-991), διάδοχοι δὲ αὐτοῦ οἱ Λέων (990- πρὸ τοῦ 1006), Θεοφύλακτος (1006-1007, πιθανότατα οὐδέποτε ἐφθασεν εἰς Ῥωσίαν), Ἰωάννης (1008-μετὰ τὸ 1026 καὶ πρὸ τοῦ 1038), Θεόπεμπος (πρὸ ἢ κατὰ τὸ 1039-πρὸ τοῦ 1051).

Διὰ τῆς λαμπρᾶς ταύτης μελέτης ὁ σ. προσφέρει σπουδαίαν λύσιν εἰς τὸ ὁρθῶς ὑπὸ τοῦ Gregoire χαρακτηρισθὲν «σκοτεινότερον πρόβλημα» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ῥωσίας, καὶ ἀποδεικνύει ἐκπλήσσοσαν ἀνεσιν κινήσεως εἰς τὰς παλαιορωσικὰς πηγὰς, θαυμαστὴν κριτικὴν ἱκανότητα καὶ διεύθυνσιν εἰς τὰ κείμενα, πλήρη βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν καὶ σαφῆ γνώσιν τῶν πηγῶν τοῦ θεματός του. Ἀπηλλαγμένος πάσης σωβινιστικῆς προκαταλήψεως ἀποδεικνύεται ἀμερόληπτος ἐργάτης τῶν πηγῶν, τὰ δὲ πορίσματα τοῦ κατοχυρῶν τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν τοσοῦτον ἀμφισβητηθέντων ῥωσικῶν χρονικῶν καὶ ἀποκαθιστοῦν τὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν σκοτεινὴν ταύτην πεντηκονταετίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ῥωσίας.

Μητροπολίτης Πρ. Καναδᾶ
ΑΝΑΤΟΛΙΟΣ

Ἄριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Σπουδαστήριον Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας (6), Θεολογικὸν Συμπόσιον, Χαριστήριον εἰς τὸν Καθηγητὴν Παναγιώτην Χρήστου, Θεσσαλονίκη, 1967, σ. 522, μεθ' ἐνός πίνακος τοῦ τιμωμένου.

Ὁ χαριστήριος οὗτος πρὸς τὸν κ. Χρήστου, καθηγητὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἄριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμος ἀπὸ μέρους μιᾶς ομάδος μαθητῶν του ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκοστῆς ἐπετείου τῶν γενεθλίων του, περιλαμβάνει κατὰ σειρὰν τὰ ἑξῆς:

Προσφώνησις, σ. 7. Συντάκται τοῦ Τόμου, σ. 9. Γ. Ι. Μαντζαρίδου-Γ. Α. Στογιόγλου, Παναγιώτης Κ. Χρήστου, σ. 11-20. Συντομογραφίαι, σ. 21. Ἰ. Δ. Καραβιδουπούλου, Τὸ Γνωστικὸν κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, σ. 23-67. Β. Π. Στογιάννου, Ἡ Χριστολογία τῶν Ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ καὶ Θεοφύρου, σ. 69-100. Κ. Χρ. Καρακόλη, Ἡ Οἰκουμένη τῆς Νικαίας κατὰ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον, σ. 111-119. Γ. Α. Τσανανᾶ, Τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, σ. 121-140. Χρ. Ν. Μπούκη, Ἡ Θεολογία κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, σ. 141-163. Δ. Γ. Τσάμη, Διαλεκτικὰ Προβλήματα εἰς τὴν Ζωὴν καὶ τὴν Σκέψιν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, σ. 165-190. Β. Στ. Ψευτόγκα, Ἡ Γνησιότης τῶν Συγγραμμάτων Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου (συζήτησις Ἑλλήνων λογίων τοῦ ιη' αἰῶνος), σ. 191-214. Ἰ. Μ. Φουντούλη, Ἡ Εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου Κύπρου, σ. 215-244. Π. Δ. Καρρᾶ, Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης Κασσιανὸς περὶ Προορισμοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, Ἀνθρωπίνης Βουλῆ-

σεως καὶ Θείας Χάριτος, σ. 245-258, ἀγγλιστί. Εὐ. Κ. Χρυσοῦ, Αἱ Μαρτυραὶ τοῦ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου περὶ τῆς Ἐ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῆς Καταδικῆς τοῦ Ὁριγένους, σ. 259-273. Χ. Σ. Τζώγα, Ὁ Τρισάγιος Ὑμνος, σ. 275-287. Ἀ. - Αἰμ. Ν. Ταχιάου, Τὰ «Ῥωσικά Γράμματα» εἰς τὸν «Βίον» τοῦ Κωνσταντίνου-Κυρίλλου, σ. 289-310. Στ. Ν. Σάκκου, Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1170, σ. 311-352. Γ. Ι. Μαντζαρίδου, Ἡ Μίμησις τοῦ Χριστοῦ κατὰ Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, σ. 353-388. Ν. Α. Ματσούκα, Ἡ θέσις τῆς Πατερικῆς Διδασκαλίας εἰς τὰ Συμβολικά Βιβλία τῶν Λουθηρανῶν, σ. 389-419. Γ. Α. Στογιόγλου, Περὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι Ἱ. Μονῆς τῆς Φανερωμένης. Ἀνέκδοτα Σιγγίλια καὶ λοιπὰ περὶ αὐτῆς Ἔγγραφα, σ. 421-462. Ν. Γρ. Ζαχαροπούλου, Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ὡς Διδάσκαλος Πνευματικῆς Ζωῆς, σ. 463-486. Ἀ. Κ. Παπαδερροῦ, Ἐκκλησιαστικά καὶ μὴ Χριστιανικά Ἐθρησκείαι, κατὰ τὴν Β' Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ, σ. 487-499. Ἱ. Σ. Ρωμανίδου, Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν Ἀμερικῇ, σ. 501-518, ἀγγλιστί. Πίναξ Περιεχομένων, σ. 519-522.

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου τῶν περιεχομένων βλέπομεν ὅτι αἱ διάφοροι μελέται καταχωροῦνται συμφώνως πρὸς τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν χρονικὴν τοποθέτησιν, ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Ἀναφέρονται δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, γενικῶς ἐξ ὅλων τῶν ἐποχῶν, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τὴν Ἱστορίαν τῶν Δογματῶν, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Γραμματολογίαν, τὴν Λειτουργικὴν, τὴν Ὑμνογραφίαν, τὸν Μοναχισμόν, τὴν Ἁγιολογίαν, κ.τ.τ. με κατευθυντήριον γραμμὴν καὶ προοπτικὴν πατερικὴν. Ἐκτὸς τῶν περιγραφῶν, ἀναλύσεων καὶ συζητήσεων, ἄρθρα τινὰ περιλαμβάνουσι καὶ ἐκδόσεις σπουδαίων χειρογράφων.

Ἄπαντα τὰ ἄρθρα, ἐκτὸς δύο, γράφονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν, με σύντομον περίληψιν εἰς τὸ τέλος ἐνὸς ἐκάστου γενομένην εἰς τὴν ἀγγλικὴν. Τὰ δύο δὲ προσημειωθέντα ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἀγγλικὴν, με ἐν τῷ τέλει περίληψιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Οὕτω διὰ τῆς χρήσεως ὡς δευτέρας γλώσσης τῆς ἀγγλικῆς ἐξυτηρεῖται κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ ὁ ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν ἀναγνώστης. Ἡ χρησιμοποιοῦμένη βιβλιογραφία δὲν ἐμφανίζεται εἰς ἰδιαίτερα πρὸς τοῦτο τμήματα, ἀλλ' εἰς τὰς ὑποσημειώσεις. Ἄπασαι αἱ ἐργασίαι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εἶναι ἄρτια ἀπὸ πλευρᾶς ἐπιστημονικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς. Οἱ συγγραφεῖς κατὰ τὸ 1966 ἢ 1967 κατέχον θέσεις ὑφηγητῶν καὶ βοηθῶν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, καθηγητοῦ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐν Βοστώνῃ, λέκτορος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βόννης, γυμνασιάρχου, βοηθοῦ γυμνασιάρχου καὶ καθηγητοῦ τῶν Ἐθρησκευτικῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ γράφων τὰς γραμμάς ταύτας θὰ ἐπεθύμει νὰ παρουσιάσῃ σιέψεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ καταχωρουμένων ἄρθρων.

Ὁ τόμος οὗτος εἶναι μιὰ εὐγνώμων προσφορὰ πρὸς τὸν Διδάσκαλον. Βεβαίως αἱ διάφοροι μελέται γράφονται πρὸς τιμὴν τοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ καὶ ἀντικατοπτρίζονται εἰς τοὺς κόπους καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ κύριον ὅμως βάρος ἐνταῦθα φέρει τὸ βιογραφικὸν-βιβλιογραφικὸν ἄρθρον περὶ τοῦ τιμωμένου. Ἐφόσον τοιοῦτοι τόμοι συμβαίνει ἐλάχιστοι νὰ ἐκδίδονται ὑπὸ εὐγνώμων μαθητῶν ἢ ἰδρυμάτων, ἐνίοτε ἄπαξ ἢ οὐδέποτε, ἴσως θὰ ἦτο καλλίτερον, δοθεῖσις τῆς εὐκαιρίας, τὸ βιογραφικὸν μὲν σημεῖωμα νὰ εἶχεν εὐρυτέραν τὸ δυνατὸν ἔκτασιν, καλύπτον καὶ ἀναλύον πάσας τὰς πτυχὰς ἐκ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Χρήστου, τὸ δὲ βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα νὰ ἦτο πλήρες, περιέχον ὄχι μόνον τὰ ἐπιστημονικῶς χαρακτῆρος σημεῖωματα καὶ μελετήματα, ἀλλ' ἅπαντα, καὶ τὰ ἐκλαϊκευτικὰ μελετήματα, ἄρθρα καὶ βιβλιοκριτικὰ σημεῖωματα εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας, ἐπίσης δὲ καὶ σημεῖωματα περὶ τοῦ κ. Χρήστου, ὅπου ὑπάρχουσι τοιαῦτα, καὶ βιβλιοκρισίας ἐπὶ τῶν ἔργων του.

Ὁ κ. Καραβιδόπουλος μᾶς εἰσάγει εἰς τὸ Γνωστικὸν κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, διὰ προλεγομένων, ἐπαναμεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν τούτου καὶ σχολίων.

Ὁ κ. Στογιάννος, ἐρευνῶν τὴν Χριστολογία τῶν Ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, δὲν παραλείπει ἐν ἀρχῇ νὰ ἐξετάσῃ κριτικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστολικοῦ τούτου Πατρὸς.

Ὁ κ. Καρακόλης εἰς τὴν ἐργασίαν του ἐμμέσως ἐπισημαίνει καὶ ὑποδεικνύει τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκουμενικότητος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

Ὁ κ. Τσανανᾶς εἰσέρχεται εἰς ἐν θέμα σπουδαῖον σήμερον διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ μὴ ἐρευνηθὲν συστηματικῶς ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, τὸ τῆς θέσεως τῶν Χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἀφιερῶνται δύο μελέται, ἡ μία ὑπὸ τοῦ κ. Χρ. Μπούκη, ὅστις ἐξετάζει τὴν θεολογίαν τοῦ Θεολόγου, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Τσάμη, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζει μορφὰς τῆς σημερινῆς διαλεκτικῆς θεολογίας εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὸν βίον τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός.

Ὁ κ. Ψευτόγκας παρουσιάζει τὰς ἐπὶ τῆς γνησιότητος Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου γνώμας τῶν Ἑλλήνων λογίων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου καὶ Δωροθέου Βουλησιᾶ, λαμβανομένας ἐξ ἀγιορευτικῶν κωδικίων, ἅτινας ἠγνύουν οἱ προβάντες ἐν τῇ Δύσει εἰς τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Μακαρίου.

Ὁ κ. Φουντούλης ἐξετάζει τὴν Εὐχὴν τῆς Ἀναφορᾶς τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου Κύπρου.

Ὁ π. Π. Καρρᾶς παρουσιάζει τὰς περὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀνθρωπίνης βουλῆσεως καὶ Θείας Χάριτος ἀντιλήψεις δύο δυτικῶν Πατέρων, τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Κασσιανοῦ. Κατ' αὐτὸν «δυστυχῶς οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως ἠκολούθησαν τὴν θεολογίαν τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ οὕτω ἐδημιουργήθη τὸ ῥῆγμα μεταξὺ Δυτικῆς καὶ Ὁρθοδόξου διδασκαλίας περὶ θείας χάριτος» (σ. 258).

Ὁ κ. Χρυσὸς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν γνώμην περὶ τῆς μὴ καταδικῆς τοῦ Ὁριγένους ὑπὸ τῆς Ε' ἐν ΚΠῳδαι Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 553. Μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἐνδιατρίβει ὁ γράφων εἰς τὴν μελέτην του, «Αἱ Ὁριγενιστικαὶ Ἐριδες», Θεολογία 28 (1957) 550 ἐξ., ἀν. Ἀθήναι, 1958, ὑποστηρίζων τὴν ἀντίθετον ἄποψιν.

Ὁ κ. Χ. Τζώγας θίγει τὸ θέμα τῆς ἐμφάνισεως καὶ τῆς τελείας ἐπικρατήσεως παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ Τρισαγίου Ὑμνου.

Ὁ κ. Ταχιάος ἐκ τοῦ δαιδαλώδους πλοῦτου τῶν γνωμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς δημιουργίας τοῦ σλαυικοῦ ἀλφαβήτου ἀνιχνεύει τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο, κατ' αὐτόν, νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου.

Μία ἐτέρα ἐνδειξις περὶ τῆς υπάρξεως θεολογίας τοῦ παλατιοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ εἶναι καὶ ἡ ἀνάμειξις τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' τοῦ Κομνηνοῦ τὸν ΙΒ' αἰῶνα εἰς τὴν ἔριν ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ῥητοῦ «Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἔστιν» περὶ τὴν ὁποίαν ἐνδιατρίβει ὁ κ. Σάκκος.

Ὁ κ. Γ. Μαντζαρίδης, συνεχίζων τὰς ἐπὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐνασχολήσεις αὐτοῦ, ἐξετάζει τὴν ἔνοιαν τῆς μμῆσεως τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῷ ἁγίῳ τούτῳ, ἀποδεικνύων τὴν ἰδιαίτην θέσιν, ἣν κατέχει αὐτὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ συμβολικὰ βιβλία τῶν Αὐθηθρανῶν ἀνευρίσκει τις σειρὰν ὁλόκληρον παραπομπῶν ἐκ τῶν ἔργων τῶν Πατέρων, πρῶγμα τὸ ὁποῖον συνδέεται πρὸς τὸ θέμα τῆς ἰ. Παραδόσεως παρὰ τοῖς Προτεστάνταις καὶ εὐρύτερον τὸ ἐκκλησιολογικὸν τοιοῦτον. Ὁ κ. Ματσούκας εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μελέτην του ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν τῆς ἐπιστροφῆς καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὰς πηγὰς, δηλαδὴ πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἱστορικοῦ Προτεστάντισμοῦ (Λουθηρανισμοῦ). Εἰς τὸν τομέα τοῦτον, ἐκτὸς τῶν παρομοίας φύσεως ἔργων τῶν κ. κ. Καρμίρη, Καλογήρου καὶ ἄ. τ., δυστυχῶς ἐλάχιστα βοηθήματα ὑπάρχουν εἰς τὴν θεολογικὴν γραμματεῖαν ἡμῶν.

Ἐκ τῆς σχετικῆς μελέτης τοῦ κ. Στογιόγλου ἐξάγεται ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατρι-

αρχεῖον εἶχε κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἑλαιοὺς χρονούς σταυροπηγιακὰς μονὰς ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

Ὁ κ. Ζαχαρόπουλος πλουτίζει διὰ τῆς ἐργασίας του τὴν περὶ τὸν ὅσιον Νικόδημον τὸν Ἁγιορείτην βιβλιογραφίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρωτοτύπως ἐξετάζει τὸν ὅσιον Νικόδημον τὸν Ἁγιορείτην ὡς διδάσκαλον πνευματικῆς ζωῆς, ἱστάμενον ἐπὶ τῆς ἰδιαίας γραμμῆς τῶν Ὁρθόδοξων πνευματικῶν διδασκάλων. Εἰς τὰς σελίδας 465-6, ὑπόσημ. 1, παρατίθεται βιβλιογραφία περὶ τοῦ ἁγίου Νικόδημου. Ὁ κ. Παπουλίδης τὴν γαλλιστὶ ἐν τῇ Θεολογίᾳ ἐμφανισθεῖσαν ἐργασίαν του ἐδημοσίευσεν καὶ ἑλληνιστὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Καὶ ἡ Ὁρθοδοξία προσέφερε κατὰ τὸ ἐνὸν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου διὰ τῆς παρουσίας ἐκπροσώπων αὐτῆς ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας καὶ εἰς τὴν ἐπ' αὐτῆς βιβλιογραφίαν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων συνέγραψαν ἦδη, μ.ἀ., οἱ κ. κ. Ἀγουρίδης, Σ., Ἀθηναγόρας Θαυατέρων, Αἰμιλιανὸς Καλαβρίας, Ἀλιβιζῆτος Ἀμ., Ἰωαννίδης, Β., Καλλιπικός, Κ., Καρμύρης, Ἰ., Ματσούκας, Ν., Μοσχονᾶς, Θ. (-Κουκουλάκης, Κ.), Νησιώτης, Ν., Ῥοδόπουλος, Π., Τρεμπέλας, Π., Χρυσόστομος Μύρων. Ὁ δὲ ἐκδοτικὸς οἶκος Χέρντερ τῆς Βιέννης πρόκειται συντόμως νὰ ἐκδώσῃ, ἐπιμελεῖα τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ κ. Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου καὶ τῆ συνεργασίᾳ Ὁρθόδοξων Θεολόγων, τὸν τόμον «Ὁρθοδοξία καὶ Β' Βατικανὴ Σύνοδος», γερμανιστὶ. Ὁ κ. Παπαδερὸς, διὰ τῆς ἐνταῦθα μελέτης του, συμμετέχει ἀπὸ Ὁρθόδοξου πλευρᾶς εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου.

Τέλος, ὁ πατὴρ Ἰ. Ρωμανίδης, ἐκθέτων ὀλίγα τινα περὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν Ἀμερικῇ, στρέφει τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ θέμα τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Ὁρθόδοξου κλήρου τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἰδίως τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Βοστώνης, ὑποστηρίζων τὴν ἀποψίν ὅτι πρέπει οὗτοι νὰ ἔχωσι τελείαν κατάρτισιν Ὁρθόδοξον καὶ νὰ ὦσι κάτοχοι Διδακτορικοῦ Διπλώματος Ὁρθόδοξου Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ διὰ τοῦ τόμου τούτου πρὸς τὸν κ. Χρήστου προσγενομένη τιμὴ ἀνταναικᾶ καὶ εἰς τὴν γενεάν τῶν καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν ἡμῶν Σχολῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν τὴν σταδιοδρομίαν αὐτῶν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Κ' αἰῶνος καὶ καταδεικνύει ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔρχεται ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἀρχίζομεν μετ' εὐχαριστήσεως συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν νεωτέρων καὶ θὰ παραδώσωμεν πρὸς τοὺς διαδόχους μας τὴν θεολογικὴν σκυτάλην. Προσωπικῶς μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν στρέφω τὴν ἀνάμνησιν πρὸς τὸ παρελθόν, ὅτε μετὰ τοῦ κ. Χρήστου ὡς συμμαθητοῦ συνεπληροῦμεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης τὰς Θεολογικὰς ἡμῶν σπουδὰς, ἐνθα ἐλάβομεν αὐτὸς μὲν τὸ 1950, ἐγὼ δὲ τὸ 1951 τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος καὶ συνεδέθημεν διὰ φιλίας προσωπικῆς, συνεχιζομένης μέχρι σήμερον.

Οὗτος, ὁμοῦ μετ' ἄλλων συναδέλφων του, τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου καὶ τῶν μετέπειτα διδασκάλων, ἔφερον τὴν Σχολὴν ταύτην, τὴν νεωτέραν κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰς τὸν ἰδικὸν μας χώρον, εἰς ἀνάλογον ὕψος καὶ διεμόρφωσαν τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς παράδοσιν. Μολονότι διέτρευσαν ὀλίγα μόνον δεκαετίαι, ἀναμένομεν τὴν συγγραφὴν μιᾶς διεξοδικῆς ἱστορίας τῆς Σχολῆς ταύτης.

Εἰς τὰ πρὸς τὸν φίλον κ. Χρήστου συγχαρητήρια τῶν μαθητῶν του προσθέτω καὶ τὰς ἰδικὰς μου θερμὰς εὐχὰς διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ λεπτοῦ καὶ ἀποδοτικοῦ αὐτοῦ ἔργου εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς δράσεως αὐτοῦ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Biblia Hebraica Stuttgartensia (ἐκδύται Κ. Elliger καὶ W. Rudolph).

7. - Liber Jesaiae ὑπὸ D. Winton Thomas. Württembergische Bibelanstalt Stuttgart 1968.

Τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, κατόπιν 40 ετοῦς βίου ὡς BHK (=Biblia Hebraica Kittel), μετονομάζεται ἀπὸ τῆς νέας, τετάρτης ἐκδόσεως εἰς Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS). Ἡ προετοιμασία διὰ τὴν νέαν αὐτὴν ἔκδοσιν ἤρχισε πρὸ 14 περίπου ἐτῶν (1954) ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐποπτεῖαν καὶ εὐθύνην τῆς διακεκριμένου Παλαιοδιαθηκολόγου τῆς Τυβίγγης καὶ ἡμετέρου καθηγητοῦ ἐν Ἐσπερίᾳ Dr. Karl Elliger καὶ τοῦ ὠσαύτως γνωστοῦ καθηγητοῦ Dr. W. Rudolph. Ὁ ὑπογράφων κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐν Γερμανίᾳ παραμονῆς του πλειστάκις παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν μόχθον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαιτέρως καθαρὰν ἐργασίαν τῆς Διευθύνσεως τῆς ἐκδόσεως εἰς τοὺς χώρους τοῦ Biblisch-archaeologisches Seminar, Tübingen. Τοῦτο εὐρισκόμενον εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τῆς οἰκίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Elliger ἀπετέλει οἰκονεὶ πρόξικτασιν τοῦ γραφείου του. Οἱ νεαροὶ βοηθοὶ τῆς Διευθύνσεως, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει καὶ εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως, ἐργάζοντο μετὰ τῆς γνωστῆς γερμανικῆς σχολαστικότητος καὶ ἐπιμελείας. Εἰς τὸ ἐπιτελεῖτον τοῦ καθηγητοῦ κ. Elliger ἀνῆκε καὶ ὁ Ὑφηγητῆς καὶ παλαιὸς γνώριμος κ. H. P. Rüger, πολλὰ ὑποσχόμενος διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Γερμανίᾳ.

Ἡ ἔκδοσις στριβίζεται ἐπὶ τοῦ κώδικος τοῦ Λένινγκραντ (LB 19A), τὸν ὁποῖον οἱ ἐκδύται εἶχον εἰς εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεως κατασκευασθῆν μικροφίλμ. Αἱ σπουδαιότεραι διαφοραὶ τῆς νέας ἐκδόσεως ἀπὸ τῆς προηγουμένης εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Καταστραφέντων τῶν παλαιῶν ἐν Λειψίᾳ τυπογραφικῶν στοιχείων τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως, εἰσῆχθη ἡ διὰ μηχανῆς στοιχειοθεσία καὶ νέος τύπος στοιχείων. Ἡ διὰ μηχανῆς στοιχειοθεσία ἀποτελεῖ ἄθλον διὰ τὸ κατὰστικτον κείμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ εἰθισμένους εἰς τὴν χρῆσιν τῆς BHK εὐρίσκεται αἰφνιδίως πρὸ ἄλλων τυπογραφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ὁμολογῶ εἶναι κατὰ πολὺ εὐκρινέστερα τῶν τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως. Οὕτω λ.χ. τὸ κάμετς δὲν δημιουργεῖ δυσχέρειαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ὅπως συνέβαινε πρότερον, κ.ἄ.

2) Τὸ κείμενον εἶναι ἡ τελειότερα μορφή τοῦ κώδικος L ἄνευ παραμερισμοῦ τῶν θεωρουμένων λαθῶν καὶ διατηρουμένης τῆς διαιρέσεως τοῦ κείμενου εἰς μεγάλας καὶ μικρὰς παρασῶθ (=περικοπάς), σημειουμένας διὰ τῶν γραμμάτων **Ⓜ** καὶ **Ⓟ**.

3) Σπουδαιότητι καινοτομία εἶναι ἡ παράθεσις τῆς μὲν μικρᾶς μασώρας εἰς τὸ περιθώριον, τῆς δὲ μεγάλης ἡ ἔκδοσις εἰς αὐτοτελεῖ τὸμον, εἰς δὲ ἤδη παραπέμπει ἡ παρούσα ἔκδοσις. Οὕτω πραγματοποιεῖται ἡ ἀπὸ μακροῦ χρόνου δοθεῖσα ὑπόσχεσις τοῦ ἀειμνήστου Kittel. Τὸ ἔργον τῆς ἐκδόσεως τῆς μεγάλης μασώρας ἀνέλαβεν ὁ Καθηγητῆς Gérard E. Weil (Section biblique et massorétique de l'Institut de Recherche et d' Histoire des Textes) εἰς τὸ Nancy. Οὕτως δὲν θέτει τὴν μεγάλην μασώραν ἐντὸς τοῦ κείμενου τῆς BHS, ἀλλὰ εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ apparatus criticus τῶν ἀσημάντων καὶ δευτερευόντων ἀποκλίσεων θέτει τὰς παραπομπὰς εἰς τὴν μεγάλην μασώραν. Αὕτη θὰ ἐκτυπωθῆ εἰς αὐτοτελεῖ τὸμον. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς μασώρας τοῦ κώδικος L συνεργάζονται (διὰ πρώτην φοράν!) τὸ Παπικὸν Βιβλικὸν Ἰνστιτούτον τῆς Ρώμης καὶ ἡ Εὐαγγελικὴ Βιβλικὴ Ἑταιρεία τῆς Στουτγάρδης. Ὁ τόμος θὰ ἐπιγράφεται massorah gedolah (=μεγάλη μασώρα). Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἡ μετάφρασις αὐτῆς ἀποτελεῖ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην τομέα ἐφ' οὗ ἐπισημῶς συνεργάζονται ἀπὸ τινος χρόνου Καθολικοὶ καὶ Διαμαρτυρόμενοι.

4) Τὸ κριτικὸν ὑπόδημα (apparatus criticus) εἶναι πλήρως ἀνανεωμένον. Κατηργήθη ἡ διαίρεσις τοῦτου «εἰς ἀπλᾶς παραλλαγὰς καὶ εἰς πραγματικὰς μεταβολὰς τοῦ κείμενου». Ἐγένετο ἐπεξεργασία τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ συσσωρευθέντος κριτικοῦ ὕλικου, τὸ

ὁποῖον εὐρίσκεται ἐγκατεσπαρμένον εἰς πολυάριθμα περιοδικὰ καὶ ἐλήφθη ὅ,τι θεωρεῖται ἀσφαλές. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἰργάσθησαν ὡς σύμβουλοι ὁ ἐβδομηκοντολόγος τοῦ Würzburg Καθηγητῆς κ. J. Ziegler καὶ διὰ τὰ θέματα τοῦ Ταρχοῦμ ὁ Ὑφηγητῆς κ. H. P. Rüger.

Οἱ πίνακες τῆς ὑπὸ ἔκδοσιν μεγάλης μασώρας ἀριθμοῦνται ἀπὸ τοῦ 1-4271 καὶ οὕτω ἄνευ ἐπαναλήψεων ἐπιτυγχάνεται ὁ περιορισμὸς τοῦ ἔργου εἰς ἓνα μόνον τόμον.

Εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος (ὑπ' ἀριθμ. 7 Liber Jesaiae) ὑπάρχει λεπτομερῆς πρόλογος τῶν Καθηγητῶν-Διευθυντῶν τῆς ἐκδόσεως Karl Elliger καὶ Wilhelm Rodolph, γερμανιστὶ καὶ ἀγγλιστί, ὡς καὶ εἰδικὸς πρόλογος περὶ τῆς μασώρας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ G. E. Weil εἰς τὰς δύο γλώσσας καὶ πίναξ συμβόλων, συντμήσεων τῶν χειρογράφων καὶ τῆς μασώρας.

Ἀξιζοῦν θερμῶν συγχαρητηρίων καὶ θαυμασμοῦ οἱ ἐπωμισθέντες τὴν εὐθύνην τῆς νέας ἐκδόσεως Καθηγηταὶ κ. κ. Karl Elliger, Wilhelm Rudolph, O. E. Weil ὡς καὶ οἱ συνεργάται των, διότι προσφέρουν ἀσφαλεστέραν καὶ ἐκσυγχρονισμένην βᾶσιν εἰς τὰς παλαιοδιαθηκικὰς σπουδὰς καὶ τὰς μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἡ κατὰ τεύχη ἔκδοσις τοῦ ἔργου δὲν εἶναι εὐχάριστος ἀλλὰ εἶναι ἀναγκαία, ταυτοχρόνως δὲ καὶ εὐνοϊκὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν τμηματικὴν, κατὰ τεῦχος, ἀπόκτησιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΗΛΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ